

BAJAI HONPOLGÁR

2007. augusztus

XVIII. évfolyam 8. (202.) szám

Ára: 200 Ft

Látkép Bajáról (légfelvétel, 2004)

Baja... a mi városunk

A fenti címmel jelent meg éppen az idei halálköznap alkalmából a legújabb városunkat bemutató kötet. Két év alatt ez a harmadik könyv Bajáról. A sort Pump Károly reprezentatív fotóalbuma nyitotta meg 2005-ben, folytatásként következett az évtizedek óta beszerezhetetlen Rapcsányi-monográfia reprint kiadása 2006-ban, most pedig az ugyancsak hiánypótló, ugyancsak reprezentatív és nagyon régóta várt jelen idejű képes olvasókönyvet vehetjük kézbe.

Külső megjelenésére szolid elegancia a jellemző: mélybarna tónusú fedlapjain a

város címere sejjük át. E szolid külső azonban rendkívül gazdag és változatos tartalommal párosul. A várossal való vizuális ismerkedést tulajdonképpen már a belső borítón elkezdhetjük Nemes István színes, a belvárost ábrázoló grafikája segítségével, amely mintegy előre jelzi, hogy tovább lapozgatva a könyvet sok-sok (pontosan 382) archív és új fénykép idézi fel bennünk a város és közvetlen környezete hangulatát.

A szöveg- és képanyag hét fejezetre tagolódik. A bevezető részben megismerkedhetünk a város rövid történetével, felvillantva

egy-egy meghatározó újabb kori eseményt (1840-es tűzvész, Baja és Szentistván 1930-as egyesülése, 1956-os jeges árvíz). Ezt követi az építészeti emlékek és Baja kulturális örökségének bemutatása. Olvashatunk többek között a Duma-híd történetéről, fotók mutatják be az 1800-as évek végén, az 1930-as években épült és a mostani Sugovica-hídat. Sorra vehetjük köztéri szobrainkat, jeles képzőműveléseinket és a híressé vált bajaiakat...

Természeti környezetünk bemutatásakor mindig Gemenc közelsége a meghatározó. A Dunát, a mellék- és holtágak, a fokok

sokaságát, a ligetes hullámtéri tőz varázsos hangulatát joggal tartjuk magunkénak, hiszen ezer szílon részét képezik minden-napjainknak. De vadvízország csak egyik felét adja élő környezetünknek, a város másik fele homokorzággal határos. A könyv egy-két növénykülönlegességgel erre is felhívja figyelmünket.

Jelentős teret szán a kiadvány a vendég-vírásnak és a turizmusnak, mintegy irányít-mutatva a város fejlesztéséhez. Etnikai

sokszínűség (ami jelentkezhette a város gaztrónómiai kínálatában is), jeles napjaink, lovas-, vadász- és borkasztrurizmus, a hajós-bajai és a szekszárdi borvidék közelsége már konkrét kitérési pontokat jelenthetnek, ha mindez szívélyes és személyes vendégfogadással párosul.

Dr. Solyoms Ede egyetemes műze-umigazgató tömör előszavában utal arra, hogy Erika Cselebi török utazó 500 éve azt írta városunkról, hogy lakói barátságosak.

És hogy ezt a tulajdonságunkat megőriz-tük, ennek ezer jelét tapasztalhatjuk, mert szeretnek hozzánk jönni az emberek.

Ez a könyv kalákában készült, többen írták, sokan adtak fényképeket hozzá. A szerkesztést és nyomdai előkészítést a bajai Foto Reklamvállalkozás munkatársa végezték. Kapható a Színpalva Galériában, az Atilla és Legenda könyves-boltban.

Schmidt Antal

Történetek a III. Béla Gimnázium múltjából

III. Hogyan lettem én az ördög?

A legutóbbi számainkban felidézett esete-keket képest a most következő történet szinte tegnap esett meg most jubiléum iskolánkban, pedig ha utánaismolunk, huszan-húsz éve lesz, hogy megtörtént. E historiá-ban már sokkal kisebb szerepet játszott a feendő, de akkor már halódó politikai rendszer, mégis a mai diákok számára sok akkor még kibeszélő fogalom ismeretle-nessé vált.

1988 őszét írtuk akkor, ami számomra sikeres időszáknak volt mondható, hiszen abban az évben egy országos anyanyelvi versenyen is sikeresen szerepeltem, az is-kola tanulónak többsége mégsem emiatt, hanem a pár héttel később történt gólyabá-li szereplésemnek köszönhetően jegyzett meg magának. A gólyabál már akkor is a diákelet egyik főnyújtásának számított, még ha abban az időben a gimnázium ürtött-kopott tornatermében kellett is szoronganya mindazoknak, akik a műsort lát-ni akarták. A nagyrészt tanárparódiákra épülő műsorokban való szereplés (főleg, ha az alakítás emlékeztető volt) tekintélyt kölcsönözött a diákoknak, akiket innen-től az alsóbb osztályokba járó diáktársnak is megismertek – arról legalábbis minden-képpen. Az igazán kiemelkedőt nyújtó protogonistáknak pedig már-már rajongó-táborra is kialakulhatott, még ha ez csak pár hónap erejéig tartott is.

A gólyabáli műsorok legfőbb nehézsé-gét mindig a paródiákat összekötő keret-történet megalkotása jelenté, mert ha az nem sikerült, akkor az egész előadás afféle szedett-vedett produkció benyomását kel-tethet. Ilyenkor hiába voltak meg a gólyabáli műsorok visszatérő „szárkarakterei” (Bogárdi tanárúr, Mezeiné tanárnő), a kö-zönség gyorsan fanyalogni kezdett.

Én már első koromban arról álmodtam, hogy majd kitállok valami jó kis forgató-

könyvet, amitől majd mindenkinek elől szemre-szjja. Így a második év utáni nyá-ron (a „Bélabál” a gólyabált hagyományo-s és harmadikosok rendezik) hosszú tő-jezakokán át tüktem a fejem a nyercé keret-történeten. Egyet nem szerettem volna: ha a történet iskolában játszódik, ahol a paró-dia többnyire legfeljebb egyes órai gegék utánzását jelenti. És mire szeptemberben újra találkoztunk az osztály- és évfolyam-társakkal, nekem már kétféle alapötletet is összeállt a fejemben. Mindkettő kulturális élményből táplálkozott. Az egyik szerint III. Béla király udvarában Ki mit tud?-ot rendeznek (a televízióban akkorjáté meg a népszerű tehetségkutató műsor), amelyen különféle produkciókkal (állatszeldítő, „modern” gregorián ének stb.) lépnek fel a parodizálandó tanárok, és persze a véle-ményt nyilvánító zsűrit és a konferansziét is tanárainkhoz hasonlóvá formálnak volna.

A másik ötletem a Kemény Henrik bá-baszínházból akkoriban jól ismert Vitéz László-történetbe építette volna a paródiá-kat, amelyben egyes tanárokból gonosz szellemek („főbér listeszesszók”), mások ördögök lettek volna, akiket az igazságos-tó báis jól elyagbugyál palacsintaszűtőjével vagy „nagyamatucikája legkisebb konyha-késével”. És persze lettek volna szánandó vízholdó lányok, rászedett molnárlegé-nyek, és mindazok a figurák, akik ebben a jól ismert történetben előfordulnak. És ta-lán hősnink valahogy még Béla király ud-varában is eljutott volna. (A királyt valami-lyen módon mindig be kell építeni a mű-sorba, hiszen „ősi” hagyomány az is, hogy feleségével együtt ők avatják fel az új-on-sült gólyákat.)

Azán szeptemberben összeült az évfoly-an nagy része, és én ott is előadtam elképzeléseimet, amelyeket a jelenlévők többsége nagyon jó ötletnek tartott, megdi-

csérte – de elvetette. Azt mondták rá, hogy ennek a megvalósításához túl kevés az idő, és különben is már kész paródiák vannak (így utólag visszanezve ez a kijelentés mindenképp költői túlzás volt): vagyis egyszerűbbet kell kitalálni. Mit jelent ez? Iskolai jelenetek előadását. A büszkesé-gem esett ilyen csorbát (azt hittem, az év-folyamat, de legalább az osztályfőnököket meg tudom győzni) aztán nem is tudtam elviselni, és egy hét után ott is hagytam az egész társaságot. (Némely tanárt is szíve-sen parodizáltam volna, de ebben meg más-sok jobbák voltak nálam.) Hogy lehetett volna-e ezekből az alapötletekből élvezet-ese műsort létrehozni, azt már sosem fog-juk megtudni. Hetekig nem is tudott érde-kelni az egész, inkább az Édes anyanyel-vi verseny országos döntőjére koncent-ráltam, amire megpróbáltam tisztessé-gesen felkészülni.

Közben a verseny – számomra sikeresen – lezajlott, sőt már túl voltunk az akkor még szokásos ösi szűrtől munkán is. A gólyabálról hallani sem akartam, bár az annak szervezésében továbbra is részt ve-vő osztályfőnökököt azért a menzai ebéde-ken értesíteltem arról, hogy elég nehezen akar összeállni a végleges műsor. Aztán egyre többet beszélték arról a jelenléte-mben, hogy még igazából hiányzik egy sze-rep, illetve hogy még nincs meg rá a meg-felelő ember. Végül szabályos „összeszűk-vés” kezdődött a bevonásomra, amelynek a tagjai mindenféle eszközt bevetettek an-nak érdekében, hogy térjek vissza a rész-vevők közé. Dobai Attila távolról sem volt ugyan osztályunk éltszülője, de az ő néma keményen őszinte érveire többnyire hall-gattam, míg Karsai Kriszta női trükkök egész sorával igyekezett meggyőzni. A cél érdekében még attól sem riadtak vissza, hogy bevonják az ügybe azt a lányt is, aki

a szomszédos gimnázium tanulója volt, és aki iránt én azidőtájt erősen érdeklődtem. És hogyan, hogyan nem, még tőle is azt hallottam, hogy fölösleges a makacszkodás, a műsorból nem maradhatok ki. Azt ígérte, talán még el is jön megnézni, amit „szertkörü rendezvény” lévén elvileg nem lett volna szabad, de azt egy korábbi gölyöbáli eskü már tudatja velünk, hogy csak azért mondják nekünk, mert nyitott kör ügyebár nincsen... (Más kérdés, hogy a lány végül mégsem jött el.)

Mire újra bekapcsolódtam a munkába, már csak két hét volt hátra a gölyöbálig, és a műsor gerince nagyrészt összeállt. Végül is a történet arra épült, hogy megérkezik az iskolába a Gólya, aki mincjárt Béla királylyal akad össze (akit jedségében először a portásnak néz), aki mindent megmutat nekik, amiért szeretni lehet a bélás életet, míg az Ördög mindennek a főnök oldalát ismerteti, és azt próbálja bizonyítani a naiv tizenévesnek, hogy szemni sem úgy van, ahogy a király állítja. És persze fogadást kötnek a Gólya ekkor még szepítőtelen lelkeire. Ha ebben a hegeli dialektika szerény lecsapódását véltük felfedezni, az csak azért van, mert akkoriban tanultuk Az ember tragédiáját, és hát a hasznalás talán több mint véletlen volt. A gölyöaszárnyakat és piros harisnyát viselő Diákok: egyébként akkori padtársam, Fehér Zoltán játszott, aki eleve könnyen tudott mindenre rácsodálkozó képet venni, így igazi tehatálalt volt erre a szerepre.

Nos ebben a történetben lettem én a kísértő Ördög, aki rossz útra téríti az egyébként anyagi szelidségű bélás diákokat. A saját szövegemen és megjelenésemem még szabadon alakíthattam, így azért va-

lami közben mégis lett a műsor végső formájához. A fő attrakció azonban nem is ez volt, hanem hogy kifejlesztettem egy-hátszó ördögi nevetést, amelyet minden megjelenésemkor előadtam, és persze külön kellett gyakorolni. Egészen magas hangokat préseltem ki magamból, amelyektől erőfájtás nélküli is szinte visszhangzott a tatomerem (Hol voltak akkor még mikroportok és vezetékek nélküli mikrofonok?) Ez mindenkit alaposan meg is lepett, hiszen nem elsősorban mókamesterként ismertek a tanárok és a diákok sem. Igaz, féltem is, hogy az előadásra elmejj magd a hangom, így az utolsó próbákban már csak jelzésértékűen nevettem egyetlenegy. Eleinte fölmentül, hogy talán valami álarcot kéne viselnem, de végül elkerült a napirendről, mert így grimaszolhattam kedvemre, és ez abban a kis teremben még lehetett is látni. Így pusztán egy fekete harisnyanadrág, egy pulóver, meg a két papírszarvazam jelezte, kit is játszom voltaképpen.

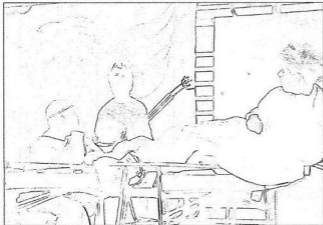
A kerettörténethez annyit még tudni kell, hogy az egész a témához illően egyfajta teremtéstörténettel indult, amelynek során a Mindenható – egyebek mellett – megteremtí a Diákok (a teremtés koronáját), és persze ennek maradvékából a Tanárt. Ezt kezdést némi „pirotechnikával” akartuk volna feldobni, amire komoly segítségünkre volt, hogy a bajai helyőrség parancsnoka akkor egy, a műsorból kettős szerepben tündöklő osztálytársunk, Ronkovic Milán édesapja volt. Ő az egyik főpróbára ki is küldött két tűszereszt, akik elő is állították a szükséges sejtémes füstöt a műsor elejére. Igen ám, de a műsor napján már nekünk kellett (volna) a szük-

séges eszközt szakszerűen használni, csakhogy az valahogy nem akart működni, és egy idő után feladtuk a füstölést. Így a közönség mindebből csak annyit észlelt, hogy valakik egy madzagon kibúznak valami furcsa szerkezetűt a műsorsortérből, ami soha nem került elő többé az este folyamán...

Az én első belépőm sem volna már érthető a mai diákságnak. A jelenetben ugyanis az akkor még meg nem rotított diákok glóriával a fejükön paradicsomi környezetben mutatják az időt a kultúra élvezetével, amikor betoppan az Ördög, és az ördögi kacajt követően elkidítja magát: „Ez nektek a Paradicsom!” Az igazi Paradicsom a Martinovics utcában van! Kővetsek!” Ez ügyebár – fiatalabbak kedvéért mondom – arra utalt, hogy a nevezett utcában működött akkor még a Paradicsom ételbár és söröző, ahová időnként bélás diákok is betevettek némi típlálékra és még inkább egy kis folyékony kenyérré. (Én is ott söröztem először.) De a fenti mondatomat már ki se tudtam mondani, ugyanis a kacaj hallatán egy csaknem percig tartó (vagy legalábbis nekem úgy tűnt) röhögéshullám tört ki a nézőtérben, annyira vértanúsul ér mindenkit a fölöttemli határozás.

Azán a történet során az Ördög és a Gólya eljutottak a bélás lét szinte minden színterére; a tanárék mellett az akkor még létező szilvéri munkára, honvédelmi napra (ahol az Ördög véletlenül meghúzta a ravaszat azon a fegyveren, amelyen Bárány tanár úr épp azt szemlélte, hogyan nem szabad azt tartani), kirándulásokra. Ma már az is nehezen érthető, hogy óriási nevetést keltett az a mondat, hogy „az iskola kirándulást tervez Romániába. Ők fizetnek érte.” Na persze a Ceausescu-diktatúra esocapontján fanyar vics volt ez, hiszen akkortájt sokfelé kívánczoktot az ember, csak éppen Romániába nem... Az Ördög pedig mindenhol csinált valami humuszt, összefirkálta a táblát, elvitte az egyik nemkívánatos diákok a kutyájával együtt, és minden erejével azon volt, hogy elértesse a Diákoktól, hogy igazi Béllássá válják.

Persze a történet nem érhetet véget másképp, mint hogy a kísértő vereséget szenved, és a Gólya minden nehézség ellenére belevág a bélás élet dolgos hétköznapjába. Az Ördögnek pedig nem maradt más, mint hogy elismerje vereségét, és ledobja a szarvait, de arra figyelmezteti a királyt, hogy el ne bizza magát, mert „a béllások kisérdőge mindig ott motoszkál az iskola falai között.” Nos, ezzel a kísértővel magam is sokszor találkozom, amióta tanárként visszatértem egykori iskolámba.

És még nekem kellett felolvasnom az elsősk esküjének szövegét is, ami nem volt feltétlenül a legjobb dramaturgiai fordulat, de így alakult. A műsor hangos sikert aratott, némely moondát kollégáim azóta is emlegetni szokták, és akkor már csak egy kicsit sajnálham, hogy az eredeti ötleteim nem valósultak meg.

A történetnek azonban farsa utóélete is volt. A szerep nekem olyan népszerűséget hozott, amire egyáltalán nem voltam felkészülve. Az első lányok összeresztgtek a létsám mögött („Te, ez volt az Ördög!”), némelyikük nagy bátran meg is érintette az iskolakönyvem hátfelét, a még bátrabbak pedig arra is megrétek, hogy csak az ő kedvükért produkáljam a „védjegyművét” nevétessem. Egy idő után ez már elég kellemetlen volt, főleg, hogy a helyzet előnyös oldalát egyáltalán nem tudtam kihasználni. Az meg különösen nem élveztem, amikor pár hónappal később az iskolai Szép magyar beszéd versenyre szö-

pen, ötletnyben indultam a folyosón, és két, szintén egyruhás elsősk lány visítva roham az osztálytermébe: „Néztek, az Ördög is jön a Kazinczra...!” Vagyis kicsit úgy jártam, mint Bárdy György a Gyagyarákkal – elkézdték a szerepet velem azonosítani. Ami persze az is jelezte, hogy talán nem volt olyan rossz a produkció, csak én igazából egyáltalán nem voltam olyan huncot, csinaltam diák, mint azt sokan hitték. Az persze csak hab volt a tortán, hogy az osztályban a karácsonyi ajándékozások egy fém kisördögöt kaptam ajándékba az engem kiütöz osztálytársaimtól (ezt ma is őrzöm), az osztályunkba rendelt Mikulás bácsi jellemzése szerint én voltam az „ördögi ördög” (és persze neki elő kellett adni a kancajt), és azért ezt én már utam egy kicsit.

Azért a kisördög bennem is dolgozott tovább, hogy némelyik ötletemből mégiscsak kellene valamit csinálni. Tanárként végignétem jó néhány gölyabli műsort,

és pár év alatt arra jutottam, hogy egyik rosszabb volt, mint a másik. Mégpedig azért, mert többnyire olcsó utáztásokat tartalmaztak, egy igazán összefogott keret-történet nélkül. A diákok meg már azt hiszik, hogy ennek ilyennek kell lennie. Így aztán elhatároztam, hogy én fogok írni egyet. Végül azonban nem valamelyik régi ötletemet valósítottam meg diákjaim és kollégáim segítségével, hanem valami egészen más történetet találtam ki. Így, ha csaknem két évtizedes késéssel is, de már ebben a tekintetben sincs bennem hiányérzet. És ma már „ördögsegem” időszakára is szívesen gondolok vissza, elvélve nem túl gyakori azóta, hogy egyeseket már az is boldoggá tesz, ha megérinthetnek... De lehet, hogy csak én szépltem meg a valóságot? Mint tudjuk, az emlékek az eltelt idők fényében is alakulnak. Lehet, hogy a Gölya, a Király vagy éppen a Királyné egész másképpen emlékszik ugyanezre?

Dr. Mayer János

Bajaiakról innen-onnan

Bevallom, mindig jóleső érzéssel konstatiálom, ha újság- vagy könyvnyomtatás közben egyszer csak hirtelen, nem várt szövegkörnyezetben felbukkan városunk neve. Mindez még azzal is kiegészül nálam, hogy már régóta figyelem, ki mindenki bajai vagy bajai származású. Most csak legfrissebb felfedezéseimről szólok néhány szót, és kérem Önöket, folytassák a sort...

Utazás közben az egyik országos napilapunknak meg a tavaly őszi kulturális mellékletét olvastam. Frissen élt bennem a Rákóczi-kiállítás élménye, amit a sárospataki várban láttam, ezért különösen érdekelt a fejedelem és bujdosótársai hamvainak 100 évvel ezelőtti hazahozatalát bemutató írás. A mondat, amia megakadt a szemem, így szól: „Amikor Kossuth Lajos meghalt, Thaly Kálmán átadott Rákóczi Ferenc szemfedőjéből egy darabot Ambrovozs Lajos bajai főispánnak, Kossuth unokaöccsének, aki ezt az ereklyét Kossuth szívére helyezte.” (Thaly 1889-ben vette magához a szemfedőt, amely a fejedelem sírját felyitatta.) Ambrovozs Lajosról fénykép éppen június havi számunkban jelent meg. Ő is tagja volt annak a bajai küldöttségnek, amely részt vett II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai újratemetésén. Thaly Kálmán irodalmár, akinek elvéthetetlen érdemei vannak a hamvak feltárásában és hazahozatalában, a bajai törvényhatósági bizottság határozata alap-

ján id. Éber Sándor által készített díszoklevél tüntették ki. A téma érdekes és valószínűleg további helytörténeti kutatásokat is megérdemelne...

Egy betűlapban Szűrényi Leventével készült interjú találtam. Amit ő ír, mond vagy énekel, azt mindig figyelemmel kísérem. Arra azonban gondolni sem mertem, hogy legújabb alkotásához éppen egy 19. századi bajai költő, Tóth Kálmán versét használja fel. Így szól az újsághír (részlet a Stumpf Andrásról történet beszélgetésből):

„S. A. Mostanság ilyen gondolatok foglalkoztatják (t. i. Árpád-pajzs azert alapított Szűrényi Levente – a dijak.) és zenét már nem is ír?”

Sz. L. Dehogynem. Tóth Kálmán 48-as honvéd *Árpád sírja* című versére írtam egy rövid, 80-hat perces kantátát. *A sziklák meg-hasadnak* címmel. Kis körüssal, kis zenekarral adjuk majd elő, én leszek a szolista és kobozon is játszom. Az átadás ünnepségen lesz az ösbemutatója.”

Csak annyit fűznék mindéhez, hogy jó lenne egyszer majd Baján is élőben hallani ezt a művet...

Bár a Zsuffa család nem bajai, de a tanítványok közül tudhaták annak őket, hiszen dr. Zsuffa István évtizedeken keresztül volt a vizsgai főiskola emblematicus tanára, felesége, Zsuffa Istváné (született Szöllősi-Nagy Klótil) pedig a vizsgai szakközépiskolában tanított. Tehát a helyi

műszaki értelmiségi réteg jeles képviselőként tartottak számon őket. Ezért megismeréssel olvastam egy művészeti folyóiratban, hogy kitűnő ismerői és egyben gyűjtői voltak a kortárs magyar képzőművészeti alkotásoknak. Sőt, dr. Zsuffa Istváné, miután a Dunaharaszti Baktay Irvin Gimnázium és Vizsgai Szakközépiskola igazgatója lett, gondolt egy merészre, és egyik tanárjárásával Kortárs Képzőművészeti Gyűjteményt hozott létre, amelynek rangját a Művelődési és Köznevelési Minisztérium hivatalos, elismerő meneszténye egyértelműen jelezte: az oktatási intézmény 1996-tól egyben múzeum is. A civil kurátori követendő, szép példáját mutatja számunkra ez a történet.

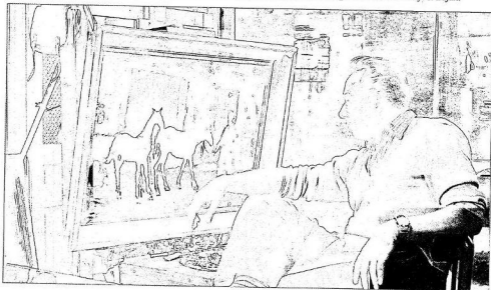
Bemutain hívták fel figyelmemre arra, hogy a bajai Jávor-család egyik leszármazottjának, a Budapesti praktizáló ügyvédnek, dr. Jávor Bélának eddig megjelent könyveiben (*A szent lecsó*, *Gyomorköszvény*) többször is szó esik városunkról – az ő kedves szülővárosáról. Természetesen leírja azt, hogy ő hogyan főzi a halászlét, és megemlékezik Feri batoryról (mert mindenki így hívta, ezzel a saját búcsúni szójárással), azaz Jávor Ferencről, a Szent Antal templom egykori plébánosáról, hogy csak egy-két példát említek. Remélhetőleg Jávor Béla Bujára emlékező írásaival találkoztunk majd a *Bajai Honpolgár*-ban is.

Schmidt Antal

Egy szemelláthatóan láthatatlan fal mögött...

Weintrager Adolf (1927-1987) emlékkiállítás

Weintrager Adolf festő- és grafikusművész emlékkiállításának megnyitó ünnepségén, 2007. július 6-án hármaskörös emlékezett a művészetszerető közönség Baján, a Nagy István Képtárban. Magyarország első kortárs képzőművészgyűjteményét, majd az e köré szerveződő bajai múzeumot 1937-ben alapították. A hetven éve működő közgyűjtemény egyik legfontosabb kiállítóhelyén, a Nagy István Képtárban – a hajdani Rudnay Szabadakadémián végezte tanulmányait Weintrager Adolf, aki nyolcvan évvel ezelőtt, 1927-ben született Diószegen és 1987-ben hunyt el Baján.

A művész tiszteletére rendezett ünnep bevezetőjeként Merk Zsuzsa, a Tűr István Múzeum igazgatója köszöntötte az egybegyűlt nagy számú közönséget, majd Trudics Imre, a Tűr István Szakközépiskola tanulója Szilágyi Domokos *A festő halála* című versét mondta el. Az alkalomhoz illő, gyönyörű költemény megértenél, hogy teljes terjedelmében felidőzzük:

*te is megszőkítél ezeket
színek fények vásznak elől
amint tárgyá válál
alakjuk vesztik számokra a tárgyak
idomtalan idonok
suhannak kilobbant szemed előtt
üres nyomod kong az utcakövön
barátd az árnyékoknak előrekészén
keresd majd föl a festők külön poklát
adj enni az éhenhalt Derkovitsnak
megmosdatnak
talán zene is szól majd
anyóikák mondják: milyen szép temetés
adjon az Isten nekünk is így
kislányok tág szemében könny lesz
asszonyok arcán riadt rémület lesz*

*egy darabig még szerves fájdalom leszel
hát hadd gyászoljuk egy percig
halálodban halálunk
jó most sírni egy kicsit
és aztán jó elfeledni a halált
a tieddel a magunkét is
és jó újra fölfedezni az életet
a magunkéval a tied is
a fényt amelyet számunkra loptál
a színt amelyet számunkra loptál
a mozdulatot amelyet számunkra loptál
a mosolyt amelyet számunkra loptál
a mámort amelyet számunkra loptál
a józanságot amelyet számunkra loptál
az igent amelyet számunkra loptál
a nemet amelyet számunkra loptál
a hitet amelyet számunkra loptál
(hiszen Prométheusz vagy te is)
boldog orgazdák hadd vegyék át
s a vágyut kiszóint ki-nem-szóbít szavaid
lépni lépelen-maradi lépéseid
mosolyogni kialudt mosolyaid
s oly súlyos életivé válnt mint te
hiszen
halál után már haláttalan az ember*

Anyaság

Áldozati jelenet

A művész családja a kiállításon

Ezután Bálint Péter pszichológus, a Weintrager család barátja emlékezett a hász éve elhunyt művészre:

„A Nagy István Képtárban 2007. július 6 - szeptember 15. között látható tárlat képeinek alkotója hász esztendeje távozott el világunkból, csendet, fájó hiányt hagyva maga után. Amikor megérkeztem Bajára, ebbe a gyönyörű városba, a Nagy István Képtárban két hosszú órát töltöttem egyedül a kiállított képekkel. Különös élményben volt részem. Az idő megszűnni látszott körülöttem. Vagy inkább összehúzódtam? – nem tudom. Mindenesetre szembe kellett néznem azzal a ténnyel, hogy felettem is elszállt az idő – megőre-

gedtem. És akkor eszembe jutott Dorisn Grey, Oscar Wilde regényének hőse, aki maga nem öregszik, csak a róla készült festmény: »...A homályos tompított fényben, mely a krémszínű selyemfüggönyökön szüremkedett be, úgy látta, hogy az arc kissé megváltozott... A merengő, lángoló verőfény a kegyetlenség vonásait mutatta neki a száj körül, olyan világosan, mintha tikörbe nézne azután, hogy valami szörnyű dolgot követett volna el. Összezerzett és fölkapott az asztalról egy tojásdad tiköröt, melyet elefántcsont Cupidók ránkénáltak – ezt is Lord Henrytől kapta ajándékba –, hirtelen belenézett a tikör síma mélységébe. Piros ajkát nem torzította

el ilyen vonás. Mít jelent ez? ...Egyszerre átvilant az agyán, mit mondott Basil Hallward műtermében azon a napon, mikor arcképe elkészült. Igen világosan emlékezett. Azt az örült kívánságot közölte, hogy ő maga maradjon fiatal, és a kép vénnüljön meg, hogy halajdon szépségét ne érje semmi szeplő, és festmény arca viselje szenvedélyeinek és búléneik terhét, hogy az írott képébe éjjenek bele a szenvedés és gondolat barázdái, ő pedig őrizze meg gyengéd és kedves virágát annak a fiataliságnak, melyre éppen akkor ocsúdott. Csak nem teljesült a kívánsága? Ilyesmi lehetetlen: elgondolni is szörnyűségnek látszik. És mégis előtte van a kép, és szá-

Halak

Elvonult a vihar

ján valami kegyetlenség...» Ám Dorian Grey nem volt művész – csak életművész, és mikor a varázslat elmúlt, végül ő maga pusztult bele.

Weintrauer Adolf nem volt életművész, hanem a szó legnemesebb értelmében vett alkotó ember, akinek művészete Martin Heidegger szavaival élve: „az igazság működésébe hozása”. Hétköznapiiban kifejezve: a művészek és az ő művészetének mindenkor az a feladat jut eszébe, hogy az ember otthonosságát, földi létének minden pillanatát, a sorstársakkal, az emberekkel, a természettel és a világ dolgaival való meghitt, bensőséges viszonyt lehetővé tegye. De talán ez a legnemesebb feladat, amit a művészet, a művészember vállalhat.

Így most itt, Baján, a Nagy István Képtárban, ettől a pillanattól szeptember közepéig otthonosan érezhetjük magunkat: elbűvölve, az idő folyásából kiragadva és belehelyezve egyfajta örök időbe. Belepillanthatunk az „itt és most”-on túlba. A világ, a világegyetem tágasságába. Bámulhatjuk az „örök arcot”, melyet mi, emberek kisajátítottunk magunknak a teremtetörténetekben.

Weintrauer Adolf alkotásából ez a meghitt, biztonságot adó tudás árad felénk, ez a harmónia tölti meg szívünket, a sokféleleg összecsengő egysége tölt el örömmel valahányszor képei előtt állunk. S valahányszor képei előtt állunk, egy szemmel láthatóan nem látható fal mögött történik mindez...”

Kovács Zita

„En Krisztusom”

Betakarítás

Az aratás

A hagyomány szerint Péter-Pál az aratás kezdetének napja, de az időjárás és a gabona éréseinek módjától ez előbb és később is lehet. Az aratás a paraszti élet legnagyobb, emberpróbáló munkája volt mindig. Eredetileg sarlóval vágták, a kaszás aratás csak a 15. században kezdett elterjedni, de egymás mellett századokig megvolt. Az ártéri falvak őregjei (pl. a szeremeleiek) még emlékeznek arra, hogy árvasz időkben csónakról sarlóval vágták a vízben álló gabonát. Az utóbbi évtizedek technikai és gazdasági fejlődésének eredményeként a mai falvak csak elbeszélésekből, régi filmekből, fényképekből lehetnek elképzeléseik. A kisbirtokos, kevés földdel rendelkező gazda családi alapon, esetleg baráti segítséggel, különben aratta le pár holdnyi gabonáját, de akinek több volt, különösen az uradalmak, azoknak időben kellett gondoskodni munkaesetről. Ennek két módja is volt, az egyik a részes, feles munkás. Ez leginkább faluhelyi szegény ember, aki elvállalta a kucorika, a krumpli, esetleg a szőlő egész éves munkáját felelben, és köteles volt az aratásban is részt venni, míg a felesége – vagy nagylánya – a nagyobb házimunkákban segített (mosás, díszművesség, lekvárkészítés stb.). A másik mód a bendagazdák közreműködésével a megfelelő szántó és nagyszámú aratóbandák szerződéses más jóval a munka esőkéssége előtt. Ezek aztán vagy lakóhelyük körzetében toboroztak idővel már ismerős, összezokott munkásokat, vagy az ország távolabbi ré-

szein, általában már jól ismert vidékeken gyűjtötték a munkásokat (matyók, felvidékiek, szlovákok stb.). Szokás volt az is, hogy más foglalkozásúak, pl. halászsok vállalták aratást, cséplést, hogy a téli kenyeret biztosítsák. Egy aratóbanda a terület nagyságától függően 8-24 tagból is állhatott, de a leggyakoribb létszám a hat fő volt. Egy munkapárra naponta egy kataszteri holdat számítottak, s nyári időnyben 9-14 holdat takarítottak be. Egy aratópár állt a férfi kaszából, egy vagy két marokszedő nőből. Voltak helyi szokások is, pl. külön kötelezgető gyerek vagy öreg stb. A munka hajnalban kezdődött, még barnatos gabonából kőteleket sodortak, aztán sorba beállták a legválogdott tülkőbe. A kaszások kor vagy munkabírás szerint álltak be, elől az első kaszsa. Ha esetleg valakit utolért a mellette haladó, akkor helyet cseréltek. Nem csak tudás, erő, de nagy állóképesség is kellett a kaszáláshoz, hogy egész nap, heteken keresztül bírja ezt a munkát. A kaszák jobbról lendítette balra a kaszát, a töve fölött néhány centiméterre vágta el a gabonát, amit a kaszán szerelt takaró a mellett fölfőra döntött. Mögötte jött a marokszedő, aki kézzel vagy sarlóval, marokszedő kumpóval faszefogta, kévébe kötötte – ehhez is volt kötevelő fájuk – a helyi szokás szerint vagy 5, vagy a kaszák keresztszé rakta. Hogy hány kévé ment egy keresztszé, ez is helyenként változott. A kaszák derekán a tokányra vízzel, benne a kaszkó, amivel időnként megfente a kaszát, amit korábban kalapálással is élesztett. A családi aratásnál a háziasszony

gondoskodott az ételmezésről, uradalmakkal korábban járt a koszt, majd komenciót, az alapanyagot kapták, később maguk gondoskodtak a főzésről. Helyenként még találni majd fél méter átmérőjű, mintás mázas aratótálat, amit körbeültek, s abból kanalizták az ilyenkor a szokásosnál bőségesebb ételt, s a déli nagy melegben kicsit pihentek, egyébként szürkületig dolgoztak. Az úrnyékban, vagy ruhával letakarva a közelben, volt a fekete mohócsi korsó vízzel vagy csigterrel. Ez a valamikor „üdítőital”, ami tulajdonképpen kizsáztatott tülkőly volt, gyenge alkoholtartalommal, savanykásan.

A mai rövidnadrágos, miniszoknyás, bikini alsórukkáiban öltözött világban izadva nézzük a régi aratók fényképeit. A szakmakaipar természetes, de ott a vastag házi-vászonból varrott hosszú ujú febr ing, a bő gatyá és a bocskor. Szokás volt ugyancsak házi-vászonból varmi két nadrágszékret, ami a lábszárát védte. A tarlón meztelb nem lehet járni, a lábbelit rongálja a torzsa, ezért legolcsóbb a régi csizmaszárból leginkább házilag szabott-varrott bocskor, de hogy abban a bőségesen a nehéz munka mellett nem akarták ledobni ezeket a ruhadarabokat, azt nehezen értjük! Pedig a febr ruha visszaveri a hőt, a vászon felszívja az izzadságot, véd a leégés ellen is.

Az aratás részesünknél volt, a százdördülön 10-12-ed volt, de az idők során a körfilmnyeltek függően sok változat adóhatott, vidékenként is változtak a szokások. Gyakori volt, hogy a banda a cséplést is elvállalta, persze külön szerződésben. Volt,

aki „gazul”, csépeletlenül kérte a járandóságot, mások „szemlét”, vagyis kicsépelve.

A téli pihenő alatt költőt élnyitően aratási szerződésnek megváltoztatására néha aratóestrajtok törték ki, ilyenkor azonban legfeljebb kisebb engedményeket tudtak kicsikarni. Legutóbb 1937-ben a Viharsarokban volt. Mivel az ország kenyere forgott kockán (a földbirtokosok érdekein kívül), a kormány mindent megtett ezek letűrésére.

Az aratás végeztével elősorban az uradalmakban volt szokás, hogy a nők koszarút fontak, és ünneppélyesen átadták a gazdáknak, aki kisebb-nagyobb megvendégeléssel visszazonozta. A vetéskor a koszaróból kidörzülött szemeket a vetőmaghoz keverték.

Az aratáshoz több-kevesebbet babonás szokások, hiedelmek kapcsolódtak, így pl. nem kezdtek bele újholdkor, vagy ha halott volt a faluban. Nem jó a kedd és a péntek, mert őrös lesz a búza feje. Az első kaszavágásokat a gazda tette meg. Néhál kezdéskor az arató egy búzaszálat kötött a derekára, hogy az ne fájjon (erre igencsak szükség is volt). Befejezésük egy csomó gabonát lábon hagytak az égi madarak számára, egy marék kalászt a terlőn hagytak, hogy jövére a zivatar kárt ne tegyen a vetésben, ez a „Szent Péter lovának abrakul” hagyták.

A cséplés

A gabona levágása, keresztelése rakása után, ha befejezték a munkát, a kővéket kosárra vagy szekerekre rakták. (A kosárat lovak, a szekereket ökrök húzták.) A vendéglőkkel segítségért a rikomány a szokásosnál szélesebb és magasabb volt. A szérún a kővéket asztalra rakták. Nagyjából a 19. század végétől a cséplőgépeké volt a fő szerep, de korábban a csép vagy a nyomtatás volt a szemmeryes módja. Az északi és nyugati, esős tájakon a csűrökben szinte egész télen ment a cséplés, a szárazabb vidékeken a nyomtatás gyorsabban lezajlott. Ezekhez a munkákhoz is – ahol sok volt – alkalmi munkásokat fogadtak, mint az aratókhoz. A csépléshez begyasztak, azaz a kővéket körbe rakták, aztán a munkások szembeálltak egymással, és a cséplőhadaróval kezdtek püfölni a gabonát. Ez a szerszám kb. 2 m hosszú, könnyebb nyélből állt, melynek végére egy 70-80 cm hosszú, nehezebb, keményfa rudat szereltek szíjakkal, ez a cséplőhadaró. Hzzal odaütötték, felemelték, megforgatták, újra csaptak. Időnként villával megforgatták a szalmát, majd leemelték, végül a kívért szemeket lapátolták össze. Így nyerték a zúpszalmát is, amit tetőfedésre használtak egyes vidékeken.

A szárazabb tájakon a nyomtatás volt szokásban, itt a kővéket ugyancsak ágyással rakták, aztán – régebben ökröket, a 19. századtól lovakat hajtottak az ágyásra, volt, ahaló kocsival – körbe-körbe járatták, a szalmát többször megforgatták, míg a szemek mind kipörögtek.

A nyomtatást lovakkal rendelkező kisparasztek vállalták. A bátmonostori, nagybaracsai frések emlékeznek rá, hogy az I. világháború előtt jártak le Horvátországba nyomtatni és erőt vágni.

Az így kicsépelte vagy kinyomtatott gabonamagokat még meg kellett tisztítani a gytommagvaktól, rögöktől és pelyvtől. Ennek legegyszerűbb módja a szelelés volt. A halomba húzott szemekből egy szőles, öblös lapáttal feldobták a széllel szembe, az kifújta a könnyebb részeket, a szemek pedig súlyuk szerint közelebb vagy távolabb potyogtak le. A 19. század vége felé megjelentek a szelelő gépek, amit kézzel hajtottak.

Aztán jöttek a különféle cséplőgépek. A legegyszerűbbek a járgányos, lóval hajtottak voltak, majd a gőz-, végül a motoros gépek, melyek két egységből álltak: a cséplést végző szerkezet és az ezt meghajtó másina. Gyerekkoromban nagy szennződó volt, mikor találkoztunk az országúton egy ilyen, gőzgéppel vontatott másinával. Drágák voltak, ezért előbb az uradalmak szerelték be egy-egy darabot, majd néha kisebb jobb módú gazda vagy több ősszállva vásárolt. Ehhez már gépész is kellett, és a cséplőbandák is különböző munkához értőkre oszlottak. Veszélyes munkakör volt az etető, minden évben türetést szerencsétlenségig az etető beesett a dobba. Volt aztán „molnár”, aki a mázsálat véggezte, szalma- és pelyvaburdók, kővéhárvyók, kővéválogató. A munka itt is „látástól vakulásig” tartott.

A II. világháború alatt – 1943 nyarán – a kormány igyekezett ellenőrizni a termést, az aratást, cséplést, ezért cséplőellenőroket állított a gépek mellé, méghozzá diákokat. Én is jelentkeztem erre a nyári munkára. Hajórsa osztottak be többbecmagammal. Első nap mindenki a géptulajdonos vendége volt, ott kaptunk szállást, kosztot, de másnapra az illetékeseknek eszébe jutott, hogy ez megvesztetésének is vehető, ezért a főjegyző jobb híján a községházán szállásolta el az ellenőroket. A tanácssteremben volt valami rossz bőr divány, kiálló rugókkal, néhány karoszekék, amiket össze lehetett tolni, a volt egy nagy asztal, ami méreteimnek éppen megfelelt, két hétig uszon aludtam. Az asztalok a szérőkbenben voltak olyan rendben, hogy a cséplőgépek elfértek

közük, s még helyváltoztatásra is volt lehetőség. Talán három vagy négy gép volt a faluban. Az „enyém” egy géplakatos mester volt. A bandszagra egy minden híjjal megkent sükidő ember volt, aki összes nemzetiségünk nyelvén tudott.

– Hogy tanult meg ennyi nyelvet? – kérdeztem.

– Minden éjjel más nyelvtől menyecskevel aludtam – volt a válasz. (A nyelvtanítás kevésbé propagált módja!)

– Ide hallgasson, ellenőr úr – kezdte az ismerkedést –, maga rállent a székra, én akkor is kilopom maga alól, ha akarom.

– Mit bánom én, csak ne lássam!

Így aztán ment a munka, ott filter, egy kis asztallal a máza mellett, és egy nagy ív rubrikázott papírra írkáltam, hogy miről hány mázsát hoztak. A lényeg az volt, hogy a végén megszában és keresztben összeadva azonos eredmény legyen. Hát nem volt, még ászszel is vissza kellett menni, javítani, aláírni. Számológép akkor még nem volt, ahányszor észreadtuk – többen is – mindig más eredményt jött ki, végül a főjegyző utna meg, beírta a számlókat: ezen az isten se változtat már.

Hajnalban indult a gép, akinek a gabonáját cséplétek, az gondoskodott az ellenőrokről. Kezdődött azszal, hogy egy levees tányérban tejkészletet adtak kenyérről reggelire, majd egy csatos üveg – máfél liter – bort – fogyasszon az ellenőr úr. Hissz Hájós bottermelő közszeg. Ettől kezdve két hétet át, amíg a cséplés tartott, az ellenőr urak ennye nyomás alatt voltak. (Szombat este vasnapra hazamehetünk Kalocsára. Az egyik ellenőr kiérve a főútra jobbra kanyarodott, s mikor a bajai viházhöz ért, jött rá, hogy balra kellett volna.) Délben jött az ebéd, paprikás csirke, mert csépléskor az dukál. De délre ezzel a gázudával végeztünk is, a gép álltál a következőszög, az viszont hozta az ebédet, a paprikás csirkét, mert az 6 ószatig csépléjük. Ha kevés volt, és kora délutánra végeztünk, cselt meg egy harmadik ebédet is kaptunk. Mikor később otthon édesanyám kérdezte, hogy mit főzözna, a válasz az volt: bármint, csak paprikás csirkét ne. Persze este megkaptunk a vacsorát is, arra már nem emlékszem, hogy mit. Sötétedéskor leáltunk, mentem a községházára, a nagyaszára.

Két hét alatt a fihu összes gabonáját kicséplétek. Hogy csinálták akkor, de nem volt probléma a „betérolással”, mindnek volt helye. Tartották padlóban, külön épített hambarban, voltak deszkából vagy sövényfalú külön építmények stb. Bajja alatt községében szántalpas hambarók is.

Solyms Éda

Díszpolgárság

Lapunk ez évi áprilisi számában, a *Bajai arcképcsarnok* sorozatban írtam meg dr. Hajnóczy Gyula Kossuth-díjas építész, fégezős életrajzát. Sajnálatosan kimaradt belőle, hogy 1996-ban posztumusz díszpolgári kitüntetésben részesítette szülővárosa, Baja.

Régi tradíció városunkban is, hogy egyes jelentős személyeket képességeik, véghezvitt cselekedeteik alapján értékelnek azzal, hogy tiszteletbeli polgárrá: díszpolgárrá választják. Az érdemekért adományozott megítéssel címmel fejezi ki a város megbecsülését a kitüntetettek személye iránt.

A díszpolgárság alapja a város, a község életéhez fizető konkrét és eredményes kapcsolat, olyan alkotómunka, amely számottevő hozzájárulás a község gazdaságához, felemelkedéséhez. Olyanok érdemesek erre, akik büszken tettekkel adják tanúlejtőt városunk iránti szeretetüknek, nemcsak lokalpatriotizmusuknak, akik tudományos vagy művészeti munkásságuk során országos hírnévre tettek szert, de olyanok is, akik egy hosszabb, megpróbáltató idő óta más-más téren kiemelkedő eredményekkel szolgálták a haza vagy az emberek pártjátuk fejlődését, virágzását. Nem jelenti ez egyes egyének misztifikálását, mert ezen titulus valóban érdemes kiválóságok, vagy a város országos hírei szülőitől kapják, akikre joggal lehetnek büszkéik földjeik.

Régebbi időkben ilyen jeles személyiség volt pl. Haynald Lajos kalocsai érsek vagy Eötvös József közoktatásügyi miniszter, akik városunk érdekében iskolai oltára tett adományukért, illetve kifejtett tevékenységükért kapták a kitüntető címet 1861-ben. Sorolható lenne azon személyeknek a neve is, akik még életükben megkaphatták a Baja Város Díszpolgára kitüntetést, akiknek biográfiaját megírta: így pl. dr. Bruszt Pál orvos 1976-ban, dr. Cash Lincz orvos, kórházigazgató 1973-ban, Lukacs László zenezanár, kamagy 1989-ben, Miszkolczy Ferenc képzőművész-tanár 1980-ban. Olyanok is voltak, akik nem érthették meg a kitüntetés odaítélését, mint pl. az enlített dr. Hajnóczy Gyula, vagy dr. Bernhart Sándor, Baja egykori polgármestere 1991-ben, vagy dr. Köhgyi Mihály régész, múzeumigazgató 2001-ben. Ők haláluk után, posztumusz részesültek díszpolgári kitüntetésben.

Előfordulhatott, hogy a közélet élteit, magakellettő figuráit vagy kijáróembereit is

a díszpolgárok listájára kerültek, valamint valamiért alapon... Ezen okokból is erősen ellát az idegen érdekeknek behódoló, két egykor díszpolgárra választott személye kirívó esete.

Az ómoravici előnévvel rendelkező dr. Imrédy Béla volt egyikük. Ősei német-római nemességi családból származtak, a Heinrich katonai család leszármazottja volt. Felmenő ági előde katonatisztként harcolt a törökök hazánkba való végleges kiűzése érdekében. Győzelmi utána bácskai Ómoravicán telepedett le, magyar nemesség és földbírtokot is kapott. Egyik fia, Lajos megtartotta régi családi nevét, a másik, Ferenc 1845-ben Imrédyre változtatotta. Az ómoravici Imrédy család Bács-Bodrog vármegye közigazgatási életében vezető szerephez jutott. A családalapító egyenes ági leszármazottja, ómoravici Imrédy Kálmán és szeredi Vajkay Karolin negyedik gyermeke, az 1891. december 29-én Budapesten született Imrédy Béla 1938-1939-ben hazánk miniszterelnöke volt. Amikor miniszterelnöki székét elfoglalta, a bajai törvényhatóság bizottság üdvözlőlevelét küldött számára. Válaszában – többek között – ezt írta: „Özönnte mély szölkök fínek Bajához, s mindig szeretettel gondolok óseim városára.” A törvényhatósági bizottság 1938-ban hozzászólás nélkül, egyhangú közfelkiáltással választotta meg Imrédyt a város díszpolgárává, Felvidék magyarok területének visszazserzése körül érdemei elismeréséért, ami akkor kétségtelemli a magyar diplomácia sikere volt. 1939 januárjában, amikor személyesen eljött Bajára megköszönni díszpolgárrá választását, feleségével a város házról autóval a Rókus temetőbe sietett, ahol lerótta kegyeletét dődjapja sírjánál.

Imrédy miniszterelnöksége idején eleinte fékezni próbálta a politikai szélsőségeseket, de később fajvédő pártot is alapított. Szorosan együttműködött a nációkkal. Nevéhez fűződik az első zsidótörvény megalkotása és a második benyújtása. Mitan az ellenzék bizonyítását, hogy egyik ődszülőjén zsidó származása volt, 1939. február 15-én lemondott. Tárca nélküli miniszterként 1944-ben a magyar gazdaságot a német hadicélok szolgálatába állította. A politikus, jogi és pénzügyi szakember – 1939-1945 között országgyűlési képviselő – 1945 elején Németországba menekült, ahol az amerikaiak letartóztatták és kiadták Magyarországnak. „Öri” fasziszusával kiszolgált Németországot,

szorosan együttműködött a nációkkal, ezért háborús bűnösnek ítélték, és 1946. február 28-án kivégezték.

Amikor először szóba került Baján Imrédy díszpolgárrá való megválasztása, azon melegebben felmerült az ötlet, hogy dr. Reményi-Schneller Lajos (Budapest, 1892. március 15 – Budapest, 1946. augusztus 24.) politikus, pénzügyminiszter, Baja országgyűlési képviselőjének is mielőbb tiszteessék ki ezzel a megítéssel címmel. Nevezetesen 1935-ben választották meg városunk országgyűlési képviselőjének, majd 1939-ben újraválasztották. Az 1914-ben jogi diplomát szerző Reményi-Schneller miniszterként gantallta az ország újrafegyverkezését (győri program) pénzügyi háttérét, az állást a hadigazdálkodásra. 1938-tól volt a pénzügyi tárca vezetője, később mellette a gazdasági csúcsminiszteri tisztséget is ellátta. 1944 augusztusában néhány napig a miniszterelnöki teendőket, illetve a kultúrminisztérium vezetésével is megbízta ideiglenes jelleggel. A Szálasi-kormányban is ellátta a pénzügyminiszterséget, majd 1945 márciusában elhagyta az országot. A feltételek németbarát politika képviselője volt, Edmund Veesenmayer, Németország tejbizalmú magyarországi megbízottjának és budapesti nagykövetség informátoraiként szolgálta a német hadiérdekeket, tájékoztatta a kormány minden lépéséről. Baja város érdekében végzett képviselői tevékenységei közül csak két dolgról teszünk említést: kilátásba helyezte 140-160 ezer pengő államségély megadását a Bajaszentivánon átvezető út megépítéséhez, ha a város is hozzájárul ehhez 20 000 pengővel, anyagilag támogatta a Sugovics-osa-part rendezését. Baja város önkormányzata 1940 márciusában tartott díszközgyűlésén adta át részére a díszpolgári oklevelet. 1945 márciusában elhagyta az országot, amerikai fogságba esett. A nációk egykori bizalmi emberét a magyar kormány kérsére kiadták, 1945 októberében visszazserelték Budapestre. Az 1946. március 4-én kezdődött népbírósági perben golyó általi halálra ítélték, és 1946. augusztus 25-én kivégezték.

Imrédy Béla és Reményi-Schneller Lajos tevékenységével nem lehet azonosítani, ítéltékzez felettük az igazságszolgáltatás. A díszpolgárság tradíciójának folytatólása szükség van ebben a gyakorta tekintélytisztelet nélküli mai világban.

Bárdai Tibor

Az atomreaktor

A levegőből még aig üledett le a gondai illesztéget grafitéglák szállongó pom. A maglyút építő segédszemélyzet inkább hasonlított szénbányák mászkáló megterő vjádrahoz, mint egy laboratórium fehérlőpenyes technikusaihoz. A nagy vállalkozás szellemi vezére, Enrico Fermi feszült figyelemmel kísérte a műszerfal jelzőberendezéseit. Az Olaszországból emigrált atomfizikus munkatársainak csoportjában hazánk is képviselteti magát. Wigner Jenő (az 1963-as Nobel-díj elnyerője) tagja annak a kis teamnek, mely Chicagoban kísérlet meg az uránatombombák energia szabályozott felhasználását. Végre 1942. december 2-án beillesztik az utolsó uránrudakat is, és elágazítják a burkolóházi grafitéglák. Ekkor már felhasználhat és boldogon lélegzik fel a kutatócsoport. A saoprtási tényező túlépíti az egyet, tehát a maglyában megindul az önmagát fenntartó láncreakció. A világon először sikerült az atommag energiájának természetű megcsapolása. Igaz, a teljesítmény igen szérny: a soktomás fekete molesztum mindössze két darab szes wátos izzólámpa táplálására elegendő energiát szolgáltat. Ismert tény azonban, hogy még a legelképzesebb találmányok sem igényel meg születésük idején fellegekbe számnyálók sikert. Az már a további kutatás, fizikusok és mérnökök feladata, hogy kidolgozzák az ipari hasznosításra alkalmas, sorozatosan gyártható atomerőművet. A reménytelő és kétkedőtelő kísérő vállalkozás sikerének híret a következő lakonikus távirat rúptli Washingtonba: „Az olasz hajós kikötőt az Újvilág partján. A benzszőlőtek barátságosan fogadták.” E virágnyelvvezethet nem kunyitó titkár a sürgönyt értekezéskéve helyezi a Fehér Ház gazdájának íróasztalára. FDR (ez a harmadszor újraválasztott Roosevelt országszerte ismert megnevezése) arca azonban feleldi. Eleven kérdőjel-telé vált munkatársait barátságos kézműdu-lattal, a talányba való beavatás szándéka nélkül boostja el. Magatartása logikus és természetes. A már két éve indított monumentális terv, a Manhattan District való céljáról (a 2000 tudósból álló elszigetelt csoporton kívül) az Egyesült Államokban tucatnál kevesebb ember tudott. A titkolódzás mértékére jellemző, hogy a távirat szöveg hieroglifák gyűjtéménye lenne még az Elmők helyettese számára is.

A Manhattan District az atombomba létrehozására irányuló, gigantikus végső stáci-umában készenre szerkezetet foglalkoz-ható vállalkozás volt. Az Einstein-levellél fi-

gyelmezettett Roosevelt azért indította a szérnyű hatású fegyvert előállító programot, hogy az Unió ne kerüljön végtetes hátrányba a német atomkutattással szemben. A bomba alapanyagjúl szolgáló uránnak két változata van. A 238-as tömegszámú, tehát nehezebb atomok teszik ki a szürke fém 99,3%-át. A 235-ös tömegszámú urán mindössze 0,7%-nyi része a szabad levegőn eloxidálódó anyagnak. Energiát termelő maghasadásra a két izotóp elegyből csak minden százegyvenedik atom képes. Fermi sikerkes maglyaeépítése bebizonyította, hogy a korábban kizárólag laboratóriumi kísérletekben produkált uránhasadás ipari méretekben is megvalósítható.

Az előjel kedvezőnek látszott. A bomba-építés elméletét kidolgozó Los Alamos-i agytrószet legelőnyesebb problémáit azonban nem oldotta meg. Uránbomba előállításához ugyanis csak a 235-ös izotóp volt felhasználható. Ezt viszont tömegesebben előforduló, nehezebb kértestvértelő kémiai eljárással lehetetlen elválasztani. A fizikusok ismertek egy fontos mérőműszert, a tömegspektrométert, mely a kis rekonfmet atomonként válogatja szét. Csakbogy a Hamupipőke-módszer igen lassúnak bizonyult, hiszen a bomba megkonstruálásához több kilogrammnyi nyersanyag kellett. Szerkesztettek ugyan a spektrométer működési elve alapján egy sokkal termelékenyebb izotóp-szétválasztó, a calutron. Bár sok száz ilyen készüléket állítottak tízembe, így is csak 1944 végére termelték volna meg az első két bomba nyersanyagát. Eredetileg Fermi kísérletei csupán a Manhattan District mellékápnak tűnik, egy váratlan esemény azonban kimutatta, hogy a kutatásnak az atommagly fejlesztéséhez kell visszakanyarodnia. Megállapították ugyanis, hogy a működő maglya uránrudjálba a 238-as izotópból egy új, a természetben még fel nem fedezett elem keletkezik. A periódusos rendszer 94-ik kockájában besorolt elem a plutónium nevet kapja. A titalus vészjósló és beszédő jellegű. Az antik mitológus szerint Plútó az alvilág parancsoló, felémes istene. Kerestgyermek, a plutónium viszont mutatja a maghasadásnak ugyanazt a képességét, mint a könnyebb uránizotóp. Mivel kémiaiag különbözők az uránból, vegyi reakció útján a maglyarudakból nehezegeg nélkül kiválasztható. A District döntő fordulatot vesz. Százszernyi mérnök, technikus és munkás közreműködésével sorozatosan építik meg Fermi atommaglyájának

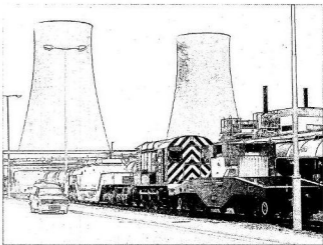
tökéletesített és monumentális méretű nagytüveit. A működésbe helyezett reaktorok főnökelemben termelődni kezd a plutónium. A maghasadást azonban jelentős hőfelszabadulással kíséri. Mivel a megszűttett hajzsa célja az atombomba előállítása, a hőenergia csak a technológiát terhelő, feloldozási melléktermék. A ballasztnak tekintett felesleges hőt a Colorado folyó jéghideg vize szállítja el.

Válásszuk most el az atomreaktor sorsát a bombagyártás véstes történetétől. A természetvalós alnti adottsága, hogy pillanatnyál a jövő horizontját kutatja. Képzettségénél fogva meglátja azokat a lehetőségeket, melyek megnyitják a következő évtizedek technikai fejlődésének útjait. A Los Alamos-i csoport tagjai között is számosan gondolkodnak el a kínasert erő energia nagyvonalú, oktalan eltérőzésén. Nyilvánvalóan látják ugyanis, hogy az uránmaglyon létesek célm, elektromos erőművek meghajtására is használható.

Mielőtt az atomreaktor polgári rendeltetésű igénybevetelésre kitérnék, vizsgálgat meg, hogy a másodikk világháború előtt milyen ásványi, fosszilis eredeti anyagokból fedezték az emberiség energiaszükségletét. Robbanómotorok hajtására és hőenergia fejlesztésére növekvő mennyiségben használják fel a kőolajot és a földgázt. E két energiahordozó azonban igen korlátozott mennyiségű, a feltárás kézelat mindössze 50-60 év fogyasztást fedez. A kő és barnaszén, továbbá a lignit kb. ezer évre látszott elegendőnek. A felhasználás során ezek az anyagok elégték, oxidálóttak, bőségesen gyarapítva a légkört szén-dioxid tartalmát. E változás hosszú távú, klimatológiai következményét ekkor még nem ismerik fel, a szük létékörű technokratáknál messzebb pillantó természetosok azonban már ekkor megfogalmaznak két súlyos aggályt. Egyrészt a korlátozott mennyiségű és nyugtalanítanó apadó energiahordozók kifogyása létánpajzstól foszja meg a technikai haladást. A vízerőművek nyilván csak az energiaszükség csekély töredékét képesek caillapítani. Másrészt a szén és kőolaj pótolhatatlan nyersanyag a vegyiparnak. Ezeket az értékes ásványokat elégteni bárbar és a jövő generációk érdekeit sembebe vető rablógazdálkodás. Másrészt ekkor még olyan új energiaforrás nem volt ismert, mely a hagyományos tüzelőanyagok kiváltására alkalmas lett volna. Mítusgy azonban a másodikk világháborút követően az atomreaktor léte közis-

merté válik, (Hirosima és Nagasaki pusztulása felfedi a Manhattan District tükét), a tudomány számára kezelhető lehetőséggé válik a nukleáris energia felhasználhatósága.

A technika és tudomány fejlődése azonban különös vargabetűkkel halad a múltból a jövő felé. Úgy tűnik, a háború befejezése döntő fordulatot hoz a világgazdaság energiagondjainak megoldására. Az atombomba építésének tükét sem az USA, sem a később sorompóba lépő nukleáris hatalmak természetesen nem publikálják. Az atommáglya megépítése azonban lényegesen kisebb tudományos és technológiai felkészültséget igényel. Ezért az 1950-es évek során a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország is épít atomerőművet. Kiderül azonban, hogy a nukleáris forrásból előállított elektronos energia lényegesen drágább a vízi- vagy hagyományos hőerőmű által termeltnél. Az urán ugyan olcsóbb, mint a hőerőművet tápláló anyag, a reaktor azonban bonyolult szerkezetet, és megépítése szerfelett költséges. Az atommáglya hőt termel, és ezt gőz fejlesztésére használják fel. A nagy nyomású gőzzel turbinát hajtanak meg, ami áramfejlesztő generátort üzemeltet. Mint látjuk, az atomerőmű és a hagyományos centrálé között a különbség a hőenergia előállításának módjában van. Ennek az első fokozatnak a ren-

Vasúton szállítják el a veszélyes hulladékokat

tabilítása területén az uránmáglya még alul maradt a versenyben a hagyományos erőművekkel szemben. A gazdasági hátrányok ellencére Nagy-Britannia 1956-ban megépíti a Calder Hall-1, a lakosság számára áramot termelő nukleáris blokkot. 1957-ben az USA is üzembe helyezi első „civil” reaktorát. Ezt követően Franciaor-

szág és a Szovjetunió is csatlakozik az atomenergia polgári célú hasznosításához. Természetesen ezek az áramszolgáltatók csak jelentős állami támogatással tudnak a piaci versenyben fennmaradni.

Az erőműveket finanszírozó nagyhatalmak kincstári begyűllirását nem finanszírozzák, hanem katonai megfontolás oldja meg. A reaktorok gazdái ugyanis dűkölthetnek az atomfegyverek nyersanyagában, a plutóniumban. Ezt a tranzsurán fémeket a máglya mintegy melléktermékként, folyamatosan állítja elő. Mindez azonban mit sem változtat azon a sajnálatos tényen, hogy a reaktor a világ energiahiúságát csak igen drágán hajlandó csillapítani. Ez azzal a következménnyel járna, hogy az ipari fejlődés fenntartása az árakba beépülő magas energiatartalom miatt jelentős infláció útján volna csak biztosítható. A felsorolt ellenjavallatok következtében 1960-tól nem szaporodnak gomba módjára a nukleáris erőművek.

1970 után azonban a műszaki fejlődés irányát ismét döntően befolyásolta a történelem. 1967-ben és 1973-ban Izrael gyilkos, életere-halálra szóló háborút vív arab szövetségeseivel. A koalíció még a zsidó állam létét sem hajlandó elfogadni. Dávidnak Góliáttal vívott harcát rokoszenyvel kíséri a nyugati világ közvéleménye. A héberek gyors és fényes győzelmét követően az arab világ az olajfegyver alkalmazásával vág vissza a „gonosz kapitalistáknak”. Világossá vált az iszlám államok előtt, hogy hatalmas kőolaj- és földgáztermelésük igen hatásos kényszerítő eszközként alkalmazható. A szénhidrogének árát (ezek döntő hányada a

Calder Hall. Az 1956-ban épült atomerőmű látképe

mohamedán államok exportjából származó) többszörösére emelkedik fel. Az új, korábban ismeretlen harcserkező bevétele számra, ípartag fejtett országok figyelmeztetett jöletük alapjának törékenysége. A drasztikusan megemelt tiszteid kurtza a politikai feszültség enyhülésével sem tér vissza a boldog aranykor kedves színvonalára. A szénhidrogének új ím viszont gazdaságilag versenyképessé tette az atomreaktor. A kilowattnyi energia megtermelése hasonló költséggel történik a nukleáris és a hőerőműben. A 20. század második felében az energiaválság kezelése új, döntő szempont figyelembevételre tette szükségessé. Ez az ún. üvegházatás kérdéseinek exponálásán van. A média által sok esetben jisztegető stílusban tálalt probléma nem a zsarnokosztika kacskák változába tartozik. Az industrializmus rohamos fejlődését szemlélő tartó természettudomány még idejében jelezte a globális felmelegedés lehetőségét és fenyegető veszélyét.

A probléma lényege a következő. A Föld energiázartásának egységnyét a Nap sugárzása biztosítja. A folyamatos energiázartás főként fény- és hőszugárzás (infra- és sugárzás) formájában érkezik. A Föld az ényelt fényenergiát is hővé alakítja. A Bolgónk viszont a mínusz 273 C°-os válgátróban rója elpiszlopályáját. Mivel ehhez az abszolút zérusponthoz viszonyítva az Antarktiszt jege is kb. 220 C°-kal magassabb hőmérsékletű, glóbusznak a fizika törvényei szerint maga is sugárforrásként viselkedik. A Földet azonban légburrok veszi körül, melyben vízgőz és kis mennyiségben szén-dioxid is elegyedik. E két anyag pedig akadályozza valamelyest a Napból származó energia eltöközölését. Amennyiben hiányoznának az atomozfértől, a visszazugárzástól lecsökkenett napenergia csak mínusz 73 C°-os átlaghőmértékkel biztosításra lenne elégséges. Látható tehát, hogy az élet létrejötte és fennmaradása a két, a levegőben elegyes komponensnek köszönhető.

Az emberi és állati szervezeten lejáró szódó oxidáció, valamint a tűz égéstermekel növelik a levegő szén-dioxid tartalmát. A növényzet asszimilációja során viszont szén-dioxidot vesz fel és oxigént termel. A flóra és fauna e két ellentétes irányú működése a 20. század elejéig harmonikus egységnyét tartott. A gyorsuló ipari fejlődés azonban – mely rohamosan szaporította a hőerőműveket és a robanómotorokat – felborította az egységnyét. Az atmoszféra szén-dioxid-tartalma nőni kezdett, és hőviszartató képessége már körösmen növeleli a csapdába ejtett hőenergiát. Ennek ter-

mészetes következménye a bioszféra felmelegedése. Az élőlények, az emberi kultúra világa viszont szerfelett érzékeny erre a cseppet sem kívánatos klimatikus változásra. A valószínűsítészámítás extrapoláló módszerrel kikalkulált felmelegedés 2100-ra elérheti az 5 C°-ot. A számítási eljárások természetesen hipotézisreke is alapoznak, ezért becslési bizonytalanságot is tartalmaznak. A tényleges veszély jelenléte és a krízis bekövetkezése azonban természettudományosan megállapított tény.

A tudományos előrelátás számára evidens következmények fenyegetése végtére vilgosság vált a politikai döntéshozók számára is. A kisé későli felismerés eredménye a kióti szerződés. Hatékonyaságát azonban jelentősen korlátozza az Egyesült Államok, Kína és India passzív rezisztenciája. Az talán remélhető, hogy idővel jobb belátásra térnek a széndioxidot gátlóállaló termelő országok vezetői is. Még kell vizsgálnunk azonban, hogy a korlátozások realitására vonatkozó politikai nyilatkozatok valóban bírnak-e műszaki, természettudományos fedezettel.

A CO₂ termelésében jelentős szerepe van a közöti gépjárműparknak, továbbá a tengeri hajók dízelmotorjainak. Kétségtelen folynek kísérletek az elektromos üzemű autók tököletesítésére és forgalomba állítására. Műszaki fejlettség és főként gazdaságosság területén azonban a szerkezetek még nem versenytársai a robanómotoroknak. Tengeri közlekedésben pedig a „tisztá üzemű” atomreaktor csak gázsi repülőgépg-aszonyhajók és óriási olajszállító tankerek meghajtására alkalmas. (A kisebb méretű atomtengeralattjárók hajtóműve mégdrága szerkezet.) A vastú közlekedés elektrifikálása viszont nagy mértékben csökkentené a légtör szennyezését. Az elektromos hálózat kétésgével jelentős beruházás, a világmegzondony üzemeltetési költsége azonban csak töredéke a dízel meghajtású lokomotívoké. A nagy áttörést a hőerőművek atomreaktorokkal való ki-váltása hozná. A szén-, fa-, lignit- vagy szénhidrogén-égésterrel gőzt fejlesztő centrális ottlék a szén-dioxidot. Az uránmáglyában viszont az úgykövetlenül alakul hőenergiaig égéstermek keletkezése nélkül. Üzemeltetése pedig – a fosszilis energiáhozdrók már említett ártalmelkedése következtében – nem költségesebb versenyármánál.

Az atomerőművek építését (és, esetenként már a kész erőmű üzembe helyezését is) akadályozhatja egy pszichológiai tényező. A Japán és két atomcsapás, a rádioktív fertőzés bizonyos utóhatásai, továbbá a

Csarnobilyban fellobbanó nukleáris tűz általános idegenkedést, sért elutasítást váltott ki a magenergia békes hasznosításával szemben. A reaktor valóban bonyolult, a laikus számára fejtvegyetűnek tűnő építmény. Működésének elve viszonylag könnyen tehető köztérthetővé. A szerkezet megvaludulása, a folyamatok fiktelmélet választ elhátró tököletes védőmechanizmusok működése már kevésbé tekinthető át. Az atomerőmű veszélyességére vonatkozó aggodalmak két csoportba oszthatók.

Az első féltelmet a Hiroshima fölő tornyosuló, az atomoszár felső rétegeiben burjánzó tizgomba emléke szuggerálja. A fálem magja: az uránötlet nem robanhat-e fel, a reaktor nem válhat-e atombombává? Az egyértelműen tagadó válasz nem nagy valószínűsűg természettudományos jóslás, hanem tököletes bizonyosság. Az erdőmű fiktélemei kb. 2,5 százaléknyú U235-öt tartalmaznak. Ez a hasadáras képes izotóp. A bomba világkörny, robanászerző reakciója e csekély koncentrációjú hasadóanyagban nem hatalmasodhat el. Ez tudományos ténymegállapítás, mely alól nincs kivétel. Az üzembiztonsággal kapcsolatos ellenvetés bizonyos szempontból mégsem alaptalan. A kétkedők táborát nyilván jelentősen gyarapította a huszonegy éve Csarnobilyban történt katasztrófa. Az aggodalmak lényege a következőképpen foglalkoztató össze: a reaktor „megszaladhat”, blokkját felrobbanja a megokszorozódott hőtermelés, és gyilkos radioaktív anyagokkal borítja el környeztetét. A csarnobilyi tömegkatasztrófa okairól sokat írtak, ezért a következtetéseket csak röviden összegyzem. Az ukrán erőmű ugyan korszerűtlen, de tököletesen üzembiztos szerkezet volt. A tragédiát az okozta, hogy a ruja végrebajtott leállítású kísérlet során több, egyenként is megszeghetetlen elővgázatasósi rendszabályt hágtak át. A tettesek felelőtlensége elképzhető mérhető volt. Megmagyarázhatatlan, hogy szakemberek ilyen, szinte csak a pszichiátria számára értelmezhető tévöscélékveceket kövessenek el.

Az atomműgylyk üzemével kapcsolatos második aggodalomnak van valamelyes reális alapja. Az a hibalehetőség, melyet vulgárisan a reaktor „megfűtésának” neveznek, valóban számításba veszendő lehetőség. A baltest lényege a következő. A hőenergiát felszabadító maghasadás azokban az uránrudakban megy végbe, melyek gondosan glóbusba állítva merülnek a máglya belsejét kitöltő hűtővizibe. Az arányok érzékeltesére: egy paksi blokkban negyven ezer liter fűtőmél merül száz tonna vízbe. Az urán pasztillák formájában ada-

gölik a cirkonium fémöböl készült védőtokba. Az uránban a működés során nagy mennyiségű, erősen radioaktív hasadási termék, pl. stroncium keletkezik. A gyilkos elemet a víztől távol tartja a fémotok. A burokok kb. 400 °C hőmérsékletű, és a hűtőközegként cirkuláló vizet megölyhatóan különíti el a veszélyes hasadási termékektől. A cirkonium ugyanis magas, 1852 °C olvadási hőmérséklete miatt biztos védőpáncélt alkot. A hőmérsékleti egyensúly fenntartás többeszeres kontroll feltétellel. Villámgyorsan beavatkozik az elektronikus automatika, ha a radak hőmérséklete valamilyen ok miatt veszélyesen emelkedne. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy az anyag mélyén, az urántöltetben nem lakozik elszabadulásra kész gonosz démon. A túlhevülés mindig emberi hiba, szakmai tévedés következménye.

A reaktorbalesetek megtételekor a műszakilag nem tájékozott közvélemény áldozatává válik egy optikai csalódásnak. Éles különbséget kell tennünk az egykori szovjetunióbéli és a nyugati világban működő atommáglyák hibalehetőségei között. A központi és láikus akaratból vezérelt, ellentmondást nem tűrő utatistások rendszer olyan kockázatos kísérletekbe, műszaki megoldásokba hajszolja az atomfizikusokat és mérnököket, melyeket szakmai tudásuk alapján elkerültek volna. Csernobil csak csúcsa volt a jéghegységnek. Az amerikai felderítés a korábbi évtizedekben hatalmas radioaktív fertőzéseket

észlelt pl. az Ural tájékán is. E tragikus, nyilván sok ezer emberéletet követelő, eltitkolt balesetek azonban nem az atomfizika, hanem a rendszer kudarcai voltak.

A nukleáris energia hasznosításának veszélyességére vonatkozó mértékadó mérlegelés nyilván csak a nyugati statisztikai adatokra alapozható. Plutóniumot előállító máglyák több mint hatvan éve működnek, és fél évszázados múltja van az energiát termelő polgári rendeltetésű reaktoroknak. Ez alatt az idő alatt a tökéletes gazdasági rendszerben egyetlen baleset történt. 1979-ben megbíesodott a Three Mile Island-i erőmű reaktora. A még elhárítható műszaki zavart az ügyeletet vezető mérnök tévedése fokozta balesetté. A radioaktív szennyezést azonban lokalizálták. A környezet sugárterhelése mindössze harminc százalékkal haladta meg az ún. természetes háttérsugárzást.

1994-ben az USA flottájában 13 óriási (80-100 000 tonnás) repülőgép-anyahajó állt hadrendben. Gőzturbinákat atomreaktor hajtotta meg. Az atommáglyák energiáját hajtott tengeralattjárók szénája ebben az évben 25 egység. Ugyancsak atomhajtásúak azok az óriás tankerek is, melyek Alaszka kőolaját szállítják délre. Atomreaktor segítségével fedezi elektromos energiaszükségletének nagy hányadát Franciaország, Dél-Korea, Tajvan és Japán is. Sem az űszőegységeknél, sem a szárazföldi erőműveknél nem fordult elő említésre méltó, nukleáris eredetű baleset. Tagadhatatlan

azonban, hogy a közvélemény jelentős hányadában él bizonyos lapppangó félelem a nukleáris energia hasznosításával kapcsolatban. Ez nyilván a szakszerű tudományos tájékoztatásnak és a statisztikai adatok ismeretetének hiányából származtatható.

Természetesen figyelembe kell venni, hogy a működő atomreaktor termel erősen radioaktív hulladékgyakogokat is. Mivel ezek egy része közepes felezési idejű (a stronciummal ez az időtartam kb. 25 év), a természetes lebomlás csak ezredövek alatt teszi ártalmatlanná e melléktermékeket. Kizárólag rozsdamentes acéltartályba zárva, földrengéstől nem fenyegetett területen, ősközföbe mélyített űregyekben tárolhatók. A szükséges biztonsági intézkedés költségei ezért tetemes hányadát teszik ki a kilowattórányi energia árának. Az atomreaktorral előállított energia ennek ellenére versenyképes konkurensa a hőerőművek termelésének. Úgy tűnik, a technikai civilizáció dilemmáját masszív tények döntik el. A fosszilis energiahordozók kifogyának, a Föld urántartalékai viszont szinte kimeríthetetlenek. Másrészt az ún. megújuló energiaforrások (pl. vízierőművek) csak a fogyasztás csekély hányadát fedezik. Az oxidáció alapuló erőgépek fizeme azonban máris felborította a légkört és a növényzet biológiai egyensúlyát. Ez emberiségnek le kell költöznie az atomenergia felszabadításra íránt érzett ellenszenvét. A légkör továbbszennyezése nem folytatható.

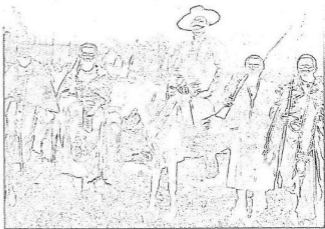
Dr. Dániel József

Egy bajai Afrikában

A Tolnai Világlapja 1907. évi 36. számában megjelent mellékelt képet egy kedves olvasónk, Barnáné Váradi Éva küldte el szerkesztőségünknek. Az egykori képalkotás így szól: „Fülkli János, bajai volt asztaloslegény, ki jelenleg az abessziniai császár udvari asztalosa. Fülkli néhány évvel ezelőtt vándorolt ki Abessziniába, s ott Menelik császár annyira megkedvelte, hogy kinevezte udvari asztalosának és fegyveres kíséretet adott melléje. Fülkli e képet László Lajos bajai fodrász útján bocsájtotta lapunk rendelkezésére.”

A messzire szakadt bajai emberrel a rokonság azt is tudni vélte, hogy nemcsak asztalosa volt, hanem veje is lett a császárnak. Ezt a sosem hitelesített család hagyományt 2001 áprilisában Bánáti Tibor *Az abessziniai császár bajai rokona* című, a *Délvidék*-ben megjelent cikkében tette közzé.

B. I.

Jubileumi hadihajó-kiállításhoz kötődő történet

Július 14-én nyílt meg az Újvárosi ÁMK-ban egy jubileumi kiállítás. Arra emlékeztet, hogy városunk szülőitől, Mészáros Lászlótól, a Batharyánj-kormány hadügyminiszterétől egy hadigőzöst vezettek el, és ennek ideje – 1848. június 25. – lett a Magyar Honvéd Flotylla megalakulásának napja. A nem éppen kerek évfordulóra emlékeztetve egy kellesztéstől áthatott férfiember, egykor a dunai flotilla szolgája, majd a Magyar Hajózási Rt-nél működő nyugalmazott hajókaptány, Kovács Sándor szerveztette megteremtését. A gyűjtés, szervezés és a rendezés legtöbb gondját magára vállalta létrehozta a szeptember 20-ig a tanteremben bergozó kiállítást, anyaga nemcsak a mai flotilláról, a dunai hajózásról, hanem a haditengerészetről is bemutat fotográfikából összeállított képsorozatot, szemlére teszi a hajók fegyverzetein kívüli eszközöket és egyszerű hákat, kiállít hajómodelleket stb.

A létrehozó és segítő feltételeit megérdemelt az elismerést tevékenységükért.

Legyen szabad egy, a kiállításhoz illő történetet leírnom, melyről búvárkodásaim révén szereztem tudomást. Baja város másik kiváló szülőitől, Tűr Istvánról – akit Garibaldi oldalán harcolt Dél-Itália felszabadításáért – halálának harmincadik évfordulójára alkalmából, 1938-ban Olaszországban hajót neveztek el. Városunk hadilobogót ajánlott fel a Tűr István olasz hadihajó részére. A művészi kivitelű, nehéz piros selyemből készült, dúsan hímzett hazai lobogót Miskolczy Ferenc képzőművész tervezte, és a budapesti Oberbauer cég kivitelezte. A hozzá való, fémmel díszített büröböz anyagcsak Miskolczy tervei alapján Baján készült, Szommer Géza helyi iparművész munkája volt. A dobozon az alábbi szöveget lehetett olvasni:

„E zászlót ajánlja fel az olasz királyi hadihajónak,

Tűr István tábormegnak Baja város, Tűr István szülővárosa.”

A város ajándékát a külügyminisztérium útján, fátárral juttatták el Olaszországba, ahol az ünnepséget a Speziai-fölbőlben lévő La Spazia hadikikötőben tartották. A felszentelési ünnepségen dr. Bernhart Sándor polgármester vezetésével külföldiség vett részt, akiket a magyar himnus eljátszásával fogadott a zenekar. A magyar zászló megszentelése után városunk vezetője rövid beszédet mondott, majd átadta az „Stefano Tűr” hadihajó parancsnokának Baja hadilobogóját. Az ünnepélyes formások után 21 ágyútűvés is eldőrdült, majd felvonták a lobogót.

Így bocsúlták meg Tűr István nemes emlékét is 1938-ban.

Bánáti Tibor

Bajától Bajáig

Egy katona emlékei 1944-45-ről

Csak a legidősebb bajaiak emlékeznek a magyar honvédség háború előtti két Duna-parti laktanyájára: a légvédelmi tűzerekre és az utászokra. A fiatalabbaknak legfeljebb arról van emléküik, hogy a TESCO Áruház helyén egykor állt épületeket a megszálló szovjet csapatok leverték. A vaskútúti, régóta lakatlan laktanyát mindenképp ismeri ugyan, de kevesen figyelnek fel a vele szemközti álló obelisztre, amely arra emlékeztet, hogy 1944 végétől hadifogolytáborként működött, s ezek pusztultak el falai közt és az átellenben lévő barakkokban.

Az alábbi írás e feloldásba került bajai régimúltat is felidézi. Az 1921-ben Pécsért született Berényi Béla sorsa a háború idején nem torkollott tragédiába, mint sok-sok ezer bajtársáé. Története, amelyet 1990-ben mesélt el rokonai körében, nem rendkívüli, csak a korszak volt az, amelyről szól. Elbeszélését Gergely József jegyezte le. (Bálint László)

Sorkatonak szolgálatomat a 10. hadosztály bajai 4. sz. utasalakulatában teljesíttem. Ez a város régóta kedves volt nekem, mert gyermekkorom nyaralt – szinte kívülél nélküli – unokatestvéreim és barátai társaságában a Sugovicin vagy a Duna-parton töltem el. A Szent László utcai ház virágos udvara, kerékes kútja, békési hangulata legkedvesebb emlékeim közé tartozik.

Sándor nagybátyám családjával együtt itt lakott nyármama. A benne lakozó szeretettel volt tágas ez a ház, amelyben a nyári szünidők idején mindenhonnan szérnyai alá gyűltek az unokák.

Délutánonként zsíros kenyerekkel és gyümölcseivel jól felszerelt kosárral kísért minket az ingyestránda. A simogató víz, a finom, forró homok és a parton felállított tomnaszerek különösen vonzóvá tették számunkra az itt töltött vakációkat. Másikor a Duna-partra kirándultunk. Árnys fűkkel

szegélyezett út vezetett a két laktanya között a vízpartra. Többézer láttam gyakorlat közben a bajai utászokat. Kemény erőfeszítések, a hídverés és átkelés összehangolt munkája érzelmileg is megragadt. – Ha besoroznak, katonaként kizárt szeretnék szolgálni – gondoltam magamban. Később ezt mondtam a sorozó bizottságnak is, és amikor teljesült, nagyon megörültem, hogy gyermekkorom kedves városában, a Duna mellett tölthetem katonasídemet.

Szüleimnél Pécsért laktank. Apám a MÁV igazgatóságán dolgozott. Két nagybátyám mozdonyvezető, s már nagypapám is vasutas volt. Érettségivel – a pécsi igazgatóságnál – én is vasúti szolgálatra adtam fejtem. Karaszománys hórövidkét vountam be a bajai laktanyába.

Az alapképzés után a kimenőkhadnak kikapeszoldást, és feshettek úde színfoltokat a katonasélet színe egyhangúságba.

Nyármama és Sándor bátyám vendégszerező otthonában Irén húgom nyílt személysége az akkori középiskolás fiatalok közül sokat vonzott magához. Mindig nagy társaság volt náluk. A főként-lányokat igaz barát-ság füzete össe, és annyira sajtójuknak érezték összejevetelük helyét, hogy maguk között OTTHON-nak neveztek az.

Amikor megkaptam első kimenőmet, utam ide vezetett, és ezt követően – Irén biztatására – hadapród katonasbarátimat is magammal vittem. Az OTTHON társaságában – amely természetes egyszerűséggel fogadott be – szép órákat töltöttünk együtt.

A laktanyában ért minket a német megszállás. 1944. március 19-án – reggel 6 óra körül – a Duna-híd felől lövéseket hallottunk, majd felhőrdült a híd vaszerkezte, de nem vonat kerekéi zakatoltak rajta, hanem katonai alakulat járművei zengettek meg. Hatalmas gépek hangjának dübörgé-

se és lénytáplak csikorgás hallatszott. Gyorsan közeledtek. Alattuk már a laktanyához ereszkedő út reszeltét, amikor motorjaik füstje még mindig a híd acélleívei között gomolygott.

Fel sem gondoltunk a meglepetésből, a németek már lefegyverezték a kapuőröket, és az udvaron – fegyvereiket a laktanyára irányítva – hozzák tudomásunkra, hogy ellenállásunknak nincs esélye.

Véltük egy időben az átellenes légvédelmi tüzérlaktanyát is megszállták. Ott akkor a pécsi hadtestől tovább- vagy átkepozsra rendelt híradócsoport tartózkodtak. Valamennyifélek az udvarra parancsoltak, ahol sorban állva várakoztunk, amíg az épületben szemlélt tartottak. Ők az alsó szintet foglalták el, mi az emeletet kerültük. Megalázásunk miatt érzett felháborodásunka románusok tervet kvadokoltunk a németek lefegyverzésére. Nem voltunk készültékben, fegyvereink is a lezáró kártyában heverték, amely a laktanyaudvar északi oldalán szlik ablakjaival a vastún töltésre nézett. Ezeket akarunk behatolni. Úgy gondoltuk, hogy kisebb termetű bajtársaink átérnek a betört nyílásokon, és így hozzájuthatnak fegyvereinkhez.

Szeptemberünk, a zászlóalj parancsnoklaktársáról jövet – a kapuban feltartóztaták. Tisztiszóglójával küldött üzenésben óva intett bennünk bármiféle megmondandóságtól. Tehetetlen haraggal viselt fogságunk bekélyőzt két hétig nem veték le rólink.

Március végén az I. Ukrán Front egységje elfoglalták Kolomeát és Csernovicot, ezzel a Kárpátok közvetlen előterében jutottak. Április 17-én az I. magyar hadsereg támadást indított a Dnyeszter és a Prut között. Hadozatlányunk egy részét áprilisban, a mi alakulatunkat június közepén vezényelték az észak-keleti Kárpátok – erősen szorongatott – frontszakaszára. Én az alakulat robbantó szakaszát vezettem.

A hónap elején – teljes menetfelszereléssel – Érsekcsanakára vezényelték minket. A behívott tartalékosokat itt osztották be köztünk. A bajai vasútvállomáson 20-án vagóniroztuk és a késő esti órákban indultunk el. Szegeden keresztül mentünk Máramarosszigetéig. Utunkat innen közüton folytattuk.

Hidász szakaszunkat délre irányították. Mi, a fogottak robbantó és a két kerékpáros szakasz a Tárnárlágo felé folytattuk utunkat. Első megállónhelyünk a 10-12 km-re lévő Tiszalónkán volt. A továbbhaladásra négy nap múlva kaptunk parancsot. Rahót érintve értük el a Körösmezőt, végleges állomás-helyünket. Két órásiáberc, a Hoverla és a Bliznyiza magasodott fölénk. Csúcsa-

ik időnként szemérmesen a felbőbce rejtőztek. Hatalmas tömbjébe széles kaput nyitottak a Tárnárlágo előterébe. Törpének éreztük magunkat ilyen órásiók között.

A közvetlen harcokban nem vetünk részt. A harcóló alakulatokat segítők: akadályokat robbantottunk, aknazárakat telepítettünk vagy szedtünk fel, az előmenetlel gátoló anyagokat, hadi- és élelmiszer-raktárakat mentették vissza, vagy – végős esetben – mi robbantottuk fel.

A magyar hadsereg áprilisban indított támadása hatalmas embervesztésekkel összeomlott. A nyár viszonylag csendesen telt a mi frontszakaszunkon. Szakszapszarnokoktól lovat kaptunk. A rím bizott feladatok közötti üres időben lovainra ülve ismerkedtem azzal a tíjjal, ahová katonasorsom vetett. A hozzánk közel eső völgyeik közül a második szíven titott zsepésgével. Ha csak tehettem, odalovagoltam, s lovam lassan már irányítás nélkül is tudta az utat, mert az ott talált bérsenyos fivert szívesen ropogtatta. A völgyet ölelő órásiók erőt sugároztak. Susogó fenyvesei között mély áhítat fogott el. A természet hatalmas katedrálisában éreztem magam.

Augusztus végén az oroszok lassinál áttörték a német-román állásokat. Ekkor Románia fegyverzsínetet kért, és szeptemberben már Erdélyért folyot az eleve bukásra ítélt nehéz küzdelem.

Szeptember 14-én nálunk is vége szakadt a viszonylagos csöndnek. Megindult az oroszok támadása az Árpád-vonal ellen. A hatalmas erőknek nem tudunk ellenállni. Megkezdődött a védekezés, az állásokat harcok árán átadó visszavonulás. Egyszer azt a feladatot kaptuk, hogy a Rahótól északraleire magasodó két bérc egykőre, a Hoverla aknákat telepítsünk a szeksziárdiak által tartott vonalak elé. Korán indultunk, hogy alkalmas időben érjük el azt a pontot, ahonnan csak egy nyomós vezette a tette. A közlekedést az egyirányú út elején és a hegven elhelyezett rádiócsok délelőt álltában fölfelé, déltárn felé irányították. Szerettünk volna minél előbb bírjutni, de dél már elmúlt, ezért a lefelé irányuló forgalom miatt vámnunk kellett. Amikor végre elindulhattunk, a megkapott kocsiákkal csak lassan tudunk felkapaszkodni. A lovakat pilbetetni meg-megállunk, áfonyát szemelgetünk, de feljebb jutva a oseejték is elfogytak, s a kopár kövön már csak zuzmó volt.

Amikor fölértünk, nagy ágyúttíze, a Hoverla elleni támadás tüzérségi előkészítésébe csöppentünk. Bekerítésünk is megtörtént. A szeksziárdiak alakulata tartotta ott a frontot. Bőséges készleteik csak rum-

ból és zöldpaprikából voltak. Vízet csak a körmedencékben lehetett találni, és aki tatarokos volt, az esetleg kétnapi kenyeret tudhatott magának. Mi meg nem vittük föl a konyhákat, de amikor így határonk, valami őszöntől sugallva azt mondtunk legényeinknek, hogy kenyeret bőségesen vételezzünk. Vízet majd csak kapunk valahol, ha meg nem, akkor valami hegyi partakba hajoljunk le, hogy szomjunkat oltskunk.

Fölértünk tehát, de a parancsnok, egy szakszad, egyáltalán nem örült nekünk:

– Mi az istent hoztak ide?

– Aknákat hoztam, amelyeket majd éjszaka letelepítünk.

– Maga itt nem telepté éjjel aknáit. Öröklék, ha a vonatlat tudom tartani.

– Nekem ezt meg kell csinálni, parancsom van rá.

Végül rábesálandunk, és két kocsiara való aknáit le is telepítettünk, de aztán küldetésink értelmetlenédték magam is belátam. A katonák emelődött, hogy nem kaptak löszert, nem kaptak élelmet. A Hoverla alján egy egész zászlóalj volt tartalékban, de nem segítettek őket.

A parancsnok kesereden panaszkodott. – Most mondj meg, mit csináljak?! Itt vagyok magamban. Egymás után hozzák a sebesítetteket. Az egyiknek váll- a másiknak lábőlvése van, a harmadik a fején sérült meg. Már nem lehet rájuk számítani.

Vélik együtt most már az én szakaszom is benne volt a kutyaszeretőban, rádásal a zsebben hozott élelmünk is mind elfogyott. Két nap után, este későn, az éj leple alatt megköszöztünk a leereszkedést. A hegyoldal egy lankásabb részén hőláharba kerülünk. Eshel vegyesen szakadt ránk az áldás, és az út latyokosá vált alattunk. Lovaink öltve észerevettem, hogy nem a keréknyomok közötti bakháton, hanem a meredély szélén lépekünk, ahová – a meredéken leszakadó mélyből – még a sudár szálfák is csak lombjikkal tudnak felágaszkodni. Atól féltem, ha lovam a latyakos talajon megcsúszik, kiesünk az együtt-mozgás biztonságot adó ritmusából, és akkor a mélybe zuhanunk. Hála Istennek nem történt baj, csak a havas eső vert bennünk. A szél vadul lobogtatta a magamra ferített aórtponnyvát, és ahol lefújtá rólam, ott bőrtörni hatolt a jeges nedvesség.

Amikor leértünk, a forgalomirányító híradós kocsiak, a völgy elágazásában tartalékolott gyalogsági egységnek és konyháknak is csak hűlt hejéit találtuk.

Nem tudom, hogy kik és hogyan nyitották meg számunkra a szorosra zárt gyűrűt: harcok árán, vagy az oroszoknak kellett egy félvezetőtelyi időt...

Amikor visszatértünk Máramaroszigetre, alakulatom már nem volt ott. Tanakodtunk motorkerékpáros segítsémmel, hogy merre induljunk el. Az ut monda a motoros: – Hadapród úr! Menjünk arra, amerre a tömeg visz bennünket. Az az irány, amely nekik, nekünk is jó lehet.

A visszavonulás miatt a korábban felzabált területekre települt és most földművelővé vált emberek ösziöltek az úton. Elindultunk. Útközben a lenkott jeleket figyelve felfedeztük a miénket is, amely egy tábori ásó formájú pajzs volt. Az utasok jelvénye látszott ott, és a sarokban elhelyezett számokból leolvashattuk, hogy a 10. hadosztály utász alakulatának IV. sz. szakasza jár előttünk. Nem emlékszem már pontosan, de valahol Akasztintza környékén egy kicsiny vasúti megálló terén álltak utol őket. A fűvön árva tehén legelészt, amely másnap – az egyre keményebben csikaró – nyomrunk tartaléka lett. A vasúti őrház volt ott az egyetlen épület, amely a parancsnokság számára alkalmasnak látszott.

Beméltam, hogy jelenkezsem, de néma csend fogadott. Mindannyian szorosan egy asztal körül és fél hajlva hallgattak valámit. Horthy akkor olvasta be a proklamációt!

A proklamáció elhangása után – napi ötven kilométereket megtéve – egyfolytában visszafelé araszolgattunk. Parancsnokaink jóváhagyásával pártfogásunkba vehettük a butayvidéki válszorgó menekülteket, a akiknek lehetőségük volt, helyet szoríthatnak nekik járműveiken.

Mi két családot fogadtunk szekereinkre: egy özevgyaszonnyal tanító nő lányával, és egy bírő háaspárt 14 éves lányokkal. Görömbytelep一直 (most Miskolctapolca) hoztuk el őket. Itt a bírőkétől elváltunk. A további parancs szerint délre fordultunk. Maglódon három napig tartózkodtunk. A zsidó munkaszolgálatosokkal ásaták itt a tankcsapdát.

Lovamat naponta megjártam. Egy ilyen utamon egy idős asszonyunk az egyik mély gödörből felhangzó, felhőborítottan keserű panasza megtorpantott.

– Könyv! magának! Érés, fiatal és lovon grasszált, engem meg ebben a gödörben erőtlen felüli erőfeszítésre készítségnek!

Igazságtalan sorcs és igaz szava szíven ütött. Lementem hozzá.

– Asszonyom, nagyon igazságtalan, amit önökkel tesznek, ezt sajnos nem szüntethetem meg, de átok egy kicsit. Adja meg a pénzeit!

Csak rövid ideig segíthetnem, mert a túlvalabb bámszködő „nemzestestvér” ész-

revette „bűnös” tettemet. Sietve odajött, és fenyegetően, összeszorított fogakkal, szinte sziszegve rám szólt:

– Hadapród úr! Mit képzél?! Semmi keresztelvény! Itt. Azonnal jöjjen ki és távozzék!

Maglódt Budapest délkeleti körzetében van. Visszavonulásunk végső vágabterjét írtauk le innen. Budapest éntérfelét újra délné fel fordulva Adonyba mentünk. Innen távozva egy éjszakát Pákozton töltöttünk. November 30-a után Martonvásár és Zsámék következett. Újabb parancsral csőgőginket Budára vezényelték, de csak Egyesületig jutottunk el. A faluban egy a domboldalsban húzódó utcában szállásoltak el minket. Egyszer csak az alsó úton vonuló oroszokat pillantottam meg.

A közeget már meg is szállták. A további ellentállás lehetetlenné és értelmetlenné vált. Másnap reggel megadtuk magunkat. 1944. december 24-e volt...

Karácsony napján – már fegyveres örök között – Biatorbágyon és Törökbiälonten át déli felé meneteltünk. Érdén álltunk meg először. Egy vagy két napig tartózkodtunk ott. Erésiben fogtak először robotta. A cukorgyár raktárában idegenek számára raktuk az édes terhet. A magunk zsebébe egy szem sen juttott, olyan szigorúan vigyáztak zsekműnyukra. Három napig roska-doztunk a zsákok alatt.

A negyedik nap reggelén útnak indítottunk. Kisebb pihenőkliki zinte egés nap és egész éjjel étlen-szomjan hajtottak. Útközben vízenyös rétek, kis patakok jég-hártyás vízzel törttek fel, és belehajolva hőrpintettünk vagy tenyerünkkel meregetve oltoztuk kínzó szomjunkat. Adony, Dunapentele, Előszállás, Cece. Hatvan km-nél is hosszabb és nagyon-nagyon keserves út volt.

Cece előtt egy nagy uradalomnál állított meg. Volt ott egy körülkerített, őtszintes magtárrépület. Ezt használták foglyotbörtor- nek, mert jól lehetett őrizni. Itt már valóban kalitkába zárt foglyok voltak. Helyezettük abban is változott, hogy a táborban németekkel kerülünk egyívé. A tisztetek és a legénységet is külön szintek helyezték el.

A németek szállították a konyhára a kenyereket. Észrevettem, hogy minden fordulóban megdészszállják. Megfogtam egy kosarat, és közéjük álltam. Mivel katonanadrágot buggyos volt, kiháslítottam két zsebet, aztán fél kézzel a kosarat, a másikkal pedig – a letérdelt kenyérdarabokkal – nadrágzszíraimnak raktam. Mire végeztek a kenyérszállítással, én is meg voltam pakolva. Terhemmel óvatosan fellopokodtam a

szállásunkra. A tisztetek a legfelső szinten kaptak helyet. Főlöttünk már csak a tető volt. Útközben keresztül kellett mennem az előző szinten, ahol legényeim voltak. Aznál állítottam be hozzájuk:

– Gyerekek, az egyik lábamat nektek adom. Melyéket választjátok? – Végül azt adott nekik, amelyekben több volt.

December 31-én délután kihajítottak bennünket a vasútiállomásra. Egy olyan HG jelzésű marhavagonba „vagonfrottak”, ahol majdnem arsznyi vastagságú volt a benne hagyott dísznő- és marhárgya. Megőrlöttük neki:

– Nem baj, legalább nem fízunk bernel – bízattuk egymást.

Keservesen kellett csaldódnunk, mert a nedves trágya gyorsan kilüfölt alattunk, hidege csontig hatolt, és bőze is csak bajunkat tetfezte. Délután négy óra körül indult el velünk a vonat, de szinte csak lépésben haladtunk, mert az oroszok atól féltek, hogy a sínek alá vnnak akmáva. Mincányianyian tisztetek voltunk, akik, de álltunk, mert leltük nemcsak a trágya, de a szorosság miatt sem lehetett. Bemutatkoztunk egymásnak, s mi, fiatalabbak barátiokni kezdtünk. Összedugtuk fejünket, s hogy előlünk kissé a fogság okozta bánatunkat, nófékat kezdtünk dúrdörölni: *Hogya én majd, édesanyám? / Ijón a falunkról? / Küldjén egy száí virágot / az öreg akácunkról. / Ijra meg hogy az emberek / sajnálják-e, hogy el kellett mennem. / Él-e még az öreg cigány? / Járnak-e még fonóba mint régen? / Mindenkiről ijón anyám, / csak egy lányról sove ijón nákem...* A közös énekletű feloldódtunk, és a nótászó is egyre hangosabbá vált.

Egy állomáson megállt a vonat. Őreink nyitották rák az ajtót. Tűbén voltak. Kétfő felszállt köztök, és durva ordítózással a vagon két végébe löködööt minket. Elkeződött a szabályos zabrállás. Zavartalan munkáljukat a kívül maradtak szigorú „figyelőállás” kivételöstta. Ők ztten közre álltak. Két oldalról – láborban – kellett „szórnuk” elé járulni. Mindenkielő kifordították a zsebeit, gondosan megmótvoztak, végigtapogattak bennüket. Csizmáinktól – kldöbbedtől bakancsok fejében – már korábban „mregszabadiották” lábunkat, most a mura-dón keríthettek sort. Tökéletes munák végzetek, mindenünköl kiforgattak.

Abban a rendkívül zsúfolt vagonban nagyon keserves éjszákát töltöttünk el. Voltak, akik a firdatszoktól már nem tudtak állni, leguggoltak hát, leülni nem lehetett, legfeljebb lerokadni. Mások álva ingadoztak, volt, akik a körülötte állók támasztottak meg, mert nem eshettek el senki, annyira szorosan voltunk.

Végül kiváltságosodott. Kilenc-tíz óra körül megállt a vonat. Kinyitották az ajtót, és „kivagonították” bennünket. Keserűséggel egyszerre elsodorta az üröm, amelyben szabaddaloms reménye is feléledt. Vonatunk a bajai Duna-parton, a lebombázott híd előtt állt meg. Új fogolykísérők vettek át bennünket, 17-18 éves fiúk dobtrás géppisztolyokkal. Látnak részleteket a fűtőszögöl, alkig vártuk, hogy egy kicsit leülhessünk. Új őrnink azonban azt sem engedték meg, hogy a vasdri tölts padkákra álljunk meg, hanem leparancsozták bennünket annak hátsó oldalára. Az egész éjszakai vonatban állást megféléltük veünk – a meredek részlín – további két-három órával.

Amikor a szerelvényt – tolvata – visszaindították Bátaszékre, akkor vettem észre, hogy Géza nagybőyám a mozdonyvezető. Csak annyit tudtam neki odakölnni:

– Üzenj hazai itt vagyok. Baján leszek a fogolytáborban, hogy meddig, nem tudom.

A szerelvény, amelyben ideköltöztettek, sebesülteket szállított. Velünk – az élükre sorolt hadifoglyokkal – mindössze öt vagon tölthető meg. A sebesülteket autókra rakták, és – gondolom – kórházba vitték őket. Minket csak este felé hozták át a Dunán, és a vasdri útj laktanyába kísérték.

Az isteni gondviselés kegyét láttam abban, hogy hadifogyságom éppen ide, Bajára soddott. Itt rokonnaim, barátaim éltek, s nemcsak az utcák, még a bokrok is ismerőseim volta, s mi több, szövevégségeim lehettek. Fogságba esésem óta mindig a szökés járt a fejemben. Ebben a városban sikerülnie kell. Mát másnap jelentkeztem robotha. A Dunáig gyalog mentünk, onnan koppel vittek a tölts oldalra. Az ott borgonyzó hatalmas uszalyóbi katyalövővedékek kellett kihordani a partra, ahol a folyamatosan érkező teherautókra raktak zsokát. Az oroszok ekkor készültek fel a németekkel szembeni székes-féharvír elleni támadásra. A munkáit este fél-ke kellett volna hagyunk, hogy időben bevonihasunk a laktanyába, azonban – nem tudom miért – nem jöttek értünk. De nem maradtunk munka nélkül. Teherautók érkeztek, amelyeknek plátójára – mint a heringeket – sebesült katonáink fejtettek. Szegények jagúgata a földalomaló. Egy költöz-helyre kellett őket bevinnünk.

Késő este jöttek csak értünk. Amikor a laktanyához értünk, megszámolunk bezenfekt, s mert „kettővel” – csak így, szám szerint – kevesebben voltunk, a laktanyasórság nem engedte be bennünket. Az egyik őrnink elmeszt, s amlig a két szökőt „darab” helyébe nem sikerült két vadonatját „melánk sorozni”, nekünk ott kellett kuksolnunk a földön. Sajnos, sikerrel járt, találkoztunk két

éjszakai járőrelővel, s a laktanyasórság már nemcsak előtűnik, előtűnik is megnyitotta a laktanya kapuját.

A következő napokban általában a Duna-parton, a Nosztra épületében dolgoztunk. Az összekövevőket bűzát, borsát, babot kellett szétválogatnunk és zsskolnunk. A tőrből időről időre egy-egy csoportot tinnak indítottak. Úgy hallottuk, Fokszálya. Éreztem, hogy cselekednem kell. Minden alkalmat megragadtam, hogy üzenetet küllejek rokonaimnak, de jó ideig eredménytelenül.

Robotha mentem a városban mentünk végig. A szeszgyár előtt – az ártéri kimal – mindig megálltunk. Öreink itt megengedték, hogy igyunk, hogy leülhessünk kezünk és arcunkkal. Kulacsomat is itt tölthettem meg. Ismerem és szerettem ezt a vizet. Egy nap a kőrnál egy öreg néni két vödörrel éppen vizet tölthet magának.

- Hol nertszik lakni? – kérdeztem tőle
- Itt, fiam, a Honvéd utcában.
- Ismeri a látszerész Békéikeket?
- Ismerem őket. Valahol a Szent László usca elején laknak
- Hát Nagy Lajos papucsaoskát?
- Hogyna, ők egészen közel, a Rákóczi utcában.

Menetünk elindult, és én felvettem a néni két vödört.

– Majd viszem a vödöröket amíg lehet, mert mi is arra megyünk. Nagy kéresem van. Szeretném, ha meghallgatna.

- Szívesen!
- Merjen el Nagy Lajosékhöz, és mondja meg nekik, hogy Békéike unokabocsa, Béci s hadifoglyok között van, és ma a Duna-parton fognak dolgozni. Kérem Lajosékat, mondják meg Békéikeknek, jöjjenek ki, bozzanak civil ruhát, és ha lehet, egy kis bort is!
- Legyen nyugodt, fiasokim!

A Duna-pari Károly-emlékműfőz mentünk ezen a napon. Uszalyóbiól sőt bordingt ki, és raktak az ott virákozó teherautókra. Nagyon hideg volt, mindannyian fűtünk. Kértük az őt, engedje meg, hogy egy kis tűzet rakhassunk. Huszontíz fű csoportunk fele rakodott, a másik fele a tűz mellett – melegedve – pihent. Dél felé járt az idő, a tölts partra vonat jött. Az utasok – a pontochídon gyalogolva – éppen a partra érkeztek. A mi oldalunkon is gyűlekeztek az emberek, akik a tölts partra igyekeztek. Már hosszabb ideje, de ebben a kaváruvásban egyre növekvő izgalommal figyeltam a város felől érkezőket. Ha Sándorék megkapják üzenetemet, akkor közülük is megérkezhet valaki.

Éppen az ebédet hozó lovas kosci felé indult a robotosok tömege, amikor megpillantottam Irént és Pőret, a barátójt. És az őt mellettem maradtam, intettem nekik. Odajöttek.

– Moja zseni – mondtam az őrnék Iréure mutata, aztán kivettem hügom kezéből a borral teli kanizt, levettem a feledét, megöltöttem és az egészét felhajítottam. Ettől minden erőm és bátorságom visszaért. Irént féllegyet tölthettem az oroszok is, közben mosdogattam:

– Moja zseni, moja zseni, govorty... govorty. – Az őt iztet, hogy menjünk csak, nem bánja, ha beszélgetünk. Pőre egy ideig ott maradt, és tovább kinsálgat a borral.

Volt a közelben, egy fubarakk vastag deszkaoldalakkal. Előtte – fél méteres rést hagyva – az őfilarakok hosszú sora állott. Ide indultunk el karongfán. A barakk és az őfít közötti réstben ledobtam magamról a katonaköpenyét, az őcska zakót, a kozáknadrágot, és magamra kapkocitám Iréu szatyrából a civil ruhát.

Rejtkehelyünkől az út felé nyílt terepen kellett áthaladnunk. Úgy éreztem, hogy mindenki bennünket néz. Száviorók, hosszú másodperceket éltünk át. Kezelnike játstott, hogy a kompról a városba tartó emberek csoportja is éppen akkor ért oda, amikor mi az utat keresztesztük. Akkor már Pőre is velünk volt.

Lépeinket továbbra sem gyorsítottuk. Végre elértük a Pozsotygyár és a Vágóhíd közötti göröket, ahol már nem láthatnak bennünket az őrnék. Mindhárom fellegeztünk. De még most sem éreztem magam biztonságban.

– Lányok – mondtam –, én előre megyek, mert jobban tudok sietni, de ti csak nyugodt tempóban gyertek utánam.

Irént és Pőret magam mögött hagytam, és futva igyekeztem minél messzebb kerülni őrnémetől és a hadifogságtól. Bár a távolág növekedett, zaklatottságom nem csökkent. Cikkakokban futottam, és közben minden lehetséges tereptárgy takarását igyekeztem kibeszálni. Nem mentem a lakatnyák felé, hanem a mellette és mögötte elterülő gyárköröterünkön igyekeztem az utcák nagyobb biztonságát ígérő fedezéket elérni.

Végül baj nélkül elértem a Szent László utcai házat. Az izgalom meg mindent fogva tartott, és szerettem volna mielőbb a védelmet nyújtó lakásba kerülni. Bezörgöttem a kapun. „Nem nyitja ki senki...” Körtölnétem. Az utca üres volt. Még egyszer nékiragaszkodtam, és most már hosszan dörmöbötem. Hallom, hogy jön valaki, és kissé bizonytalan, remegő hangon megicérdezi:

– Ki az? – Megismertem, Sándor bátyám volt.

– Én vagyok, Béci. – Kinyitotta a kaput. Egyrés nyakába borultunk.

Hát sikerült! Hála Istennek, sikerült.

Pillanatkép a Déri-kertről

A bajaiak számára a Szentbároncság tér és a Déri-kert a városközpont két emblemikus helye. Nem csoda, hogy a lokálpatrióták kritikus szemmel figyelték az elmúlt években zajló rekonstrukciójuk minden egyes mozzanatát. A viták, berzenkedések után mostanra az lett a kérdés, hogyan használjuk, hogyan „lakjuk be” a nem egészen szívünk szerint felújított, de mégiscsak megújult két területet. A téren reményt keltő kezdeményezéseknek lehetünk tanúi. Pészdülésnek, amely autóparkolóból talán majd közösségi helyé, életterünké válik átja. Déri-kerti sétánkon is az figyeltük elsősorban, milyen környezetben, hogyan zajlik az élet.

Lábunk alatt még csikorogtak ugyan az utak, de már könnyebb volt a járás rajtuk, mint korábban. Gyönyörködünk a gondosan karbantartott, virágos felületek látványában, elnézegettük a fűvön labdázó gyerekeket, és megbámultuk az izgomozgó apróságokat és szüleiket, akiket a kánikulai délután sem akadályozott abban, hogy élvezzék a játszótér. De aztán tekintetünk feljebb emelkedett és elkomorult. A játszótér körül lombjukat veszve, elszáradva álltak a vastag törzses fák. És ezután már csak erre tudtunk figyelni. A Széchenyi utcai oldalon még jó néhány csupaszs öreg fára bukkantunk. Sajnálattal konstatáltuk azt is, hogy a Deák Ferenc utca felé ültetett fiatal fák közül több nem hajtott ki. A séta kiváltotta kezdeti öröme természetesen változott.

Következő utunk a legilletékesebbhez, Bajai város főkertészhöz, Homonnay Ildikóhoz vezetett. Őt kérdeztük az elszomorító helyzetről. Véleménye az alábbiakban foglalható össze:

A Déri-kert mélyen fekvő, lefolyástalan terület. A le hulló csapadékon kívül nagy esők alkalmával a környező utcákból is sok víz lejut oda. Az elszikladást pedig évtizedek óta akadályozza a talajvíz egyre emelkedő szintje. A Deák Ferenc utcai ol-

dalon huszonöt éve végrehajtott talajszívés eredményeként átlagosan csapadékos időszakokban rövid ideig tartó felszíni vízállás csak egy-egy nagy intenzitású eső után fordult elő. A helyzet 2005-2006-ban vált kritikussá, amikor a csapadékos

időjárás és a magas talajvízszint a talaj telítődését eredményezte, s ezen a csőrendszert új ággal történt tavalyi kiegészítése sem tudott változtatni. A Széchenyi utca felőli, talajcsővezés nélküli területen már 2005-ben mutatkoztak jelei a pusztulásnak néhány juharcán, és idén tavasszal, sajnos, bekövetkezett a tömeges pusztulás. Egyértelműnek látszik, hogy oka a hosszú időn keresztül vízzel folyamatosan telített talaj.

Arra a kérdéseinkre, hogy a jelenlegi szomorú helyzetben mi lehet a teendő, Homonnay Ildikó a következő választ adta:

Az elszáradt fákat, mielőtt balesetveszélyessé válnak, tuskóttól ki kell termelni, és véleményem szerint ezen a területen is ki kell építeni a talajcsőrendszert, mégpedig – a rendkívül magas talajvízszint figyelembevételével – a már meglévőnél nagyobb átmérővel, nagyobb hozammal.

Bálint László

A fotókat dr. Nebojszki László készítette

„Amerre szél visz, s hullám utat ad”

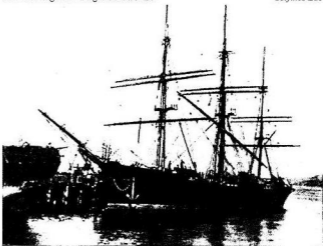
A közel múltban becses ajándék várt itthon, egy nagyobb méretű, sok színes képpel illusztrált könyv a fenti címmel (egy Byron-versből), Ákos György és Horváth József munkája. Ez utóbbi szerző egyik előbbi könyvében, a *Naucó*-ban – melyet annak idején a Honpolgárban ismertettem – a fumi tengerészakadémia történetét írta meg, s több hajdani bajai tengerész is említi. „Mint a Buda iskolahajó egykori parancsnoka, több nyáron át horgonyzott a Türrmel, s növedékeiben nem csak a hajózás gyakorlati tudnivalóit plántálta, de igyekezett érdeklődésüket felkelteni e szakma története, magyar vonatkozásai iránt is. Az oktatás mellett mind több energiát fektetett a kutatásba, számtalan cikket jelent meg szakfolyóiratokban, s most ötödik könyvében Ákos Györggyel közösen jelentette meg az Osztrák-Magyar Monarchia kereskedelmi vitorlás hajóinak történetét, s az szokos, valamint idegen lobogó alatt hajózó magyar tengerészek sorát.”

Az átlag olvasó számára egy szinte ismeretlen világ nyílik meg a könyv kapcsán: a tengerészeti közgazdaság, a hajótipusok, hajóépítők, hajós gazdák, a Monarchia, illetve idegen hajók, és azon szolgáló magyar tengerészek, majd száz különböző beosztásba, rangban a hajószuhantól a kapitányig. 1819-től, a magyar és külföldi évkönyvek, lajstromok alapján. Találunk benne bajai adatot is. Angyal János 1878-

ban született Baján, 1892/95-ben növendék az akkor akadémiai rangra emelt tengerészeti iskolában. 1899 áprilisában lett tengerész hadnagy, ekkor szegődött el a *Knight Commander* barkára, amely még abban az évben elhírt az Atlanti-óceánon, London és Fokváros között. Angyal a legénységgel együtt odaveszett. Az 1864-ben Tóth-váradon született Érczy János 1885-ben végzett a Tengerészeti Főtan-

dán, s július végén kapott „amtricalát”, amivel mint „hajósubanc” beszállt a *Padre* barkára. Ő egyik őse Érczy Ramótnak, a Bajabeat énekesének. Több leszármazottja lett tengerésztiszt. Ezek persze csak apróságok a közel 300 oldalas könyv sokoldalú adathalmazából, mely emléket állít a „fa hajóknak s a rajtuk egykoron szolgált vas embereknek”.

Solymos Ede

A *Knight Commander* átalakítás előtt, mint háromárboccs teljes vitorlázatú hajó

Védendő védtelenek: a buglyos fátylvirág

A városunkban folyó szerény természetudományos kutatások napjainkban először a Dunára, mellékvizekre és a hullámter élővilágára irányulnak, pedig a Baja keleti határában fekvő homokos területek is rejtgetnek pl. növényritkaságokat, amelyek közül néhányat lapunk korábbi számaiban már ismertettünk. A most bemutatásra kerülő buglyos fátylvirág, vagy más néven magyar szappangyűkér (*Gypsophila paniculata* L.) a Duna-Tisza között nem tartozik a ritka növények közé, de tömeges megjelenése mégis különleges botanikai látványosság-nak számít. Ilyen, fátylvirággal sűrűn borított terület volt egészen a közelmúltig a Bokodi és Szegedi út között található homoki rét, amely időközben – a Bajai Ipari Park fokozatos kiépülése következtében – allg 3-4 házbélynyi területre zsugorodott a Keleti körút két oldalán. De a fennmaradt élőhelyet az ideu is beborította a fátylvirág...

A szegfűfélék (*Caryophyllaceae*) családjába tartozó évelő növény a 25-50 centiméter magasságot elérő buglyos fátylvirág. Szárán többfelé elágazik, és rajta nagyon sok apró, fehér virág nyílik: teljes virágzásokor névből hűen fátylvirág hatást kelte és egyáltalán nehezítve fényképezését. Virágzatról összességében elmondható, hogy rendkívül óvnyvirág, terebélyes bugás bogernyő. Levelei lándzsásak és többnyire három értek. Gyökértörze függőlegesen bíródik a talajba és igen vastag. Gyógyonvény, szaponin tartalmú gyökereiből készíthető orvosság készül. Erősen házó főzetét selymek, szőrmék tisztítására használják.

A számos fátylvirág faj közül egyik hazai alfaj a homoki fátylvirág (*Gypsophila fastigiata* L. ssp. *arenaria* (W. et K.) Domin) pannon beismült növény, és térségünk-

ben elsősorban a Duna-Tisza közti nyílt homokpusztákon lelhető meg júniustól-augusztusig. Érdekeséggéppen megemlíthető, hogy a buglyos és a homoki fátylvirág keverék fajáról is említett tess a határozókönyv. Prodan Gyula *Bács-Bodrog vármegye flórája* című dolgozatában (*Magyar Botanikai Lapok*, XIV. kötet, 1915. 217. oldal) az alábbiak szerint jellemezte a három fátylvirág faj XX. század eleji Bács-Bodrog vármegyei előfordulásait:

„*Gypsophila muralis* L. (mezei fátylvirág – a szerk.) Nedves szántóföldeken, kiszikadott pocolyokban, szikeseken, Újvidék, Kaboll, Putak, Hadisziget (Zork.); Óbecse (Kov.); Bogyán, Derye, Bezdán, stb.

G. arenaria W. et K. In com. Bács (Heuff. 32.: fastigiata); Újvidék homokos szőlőkertjeiben (Zork.); Nagybaracska.

G. paniculata L. Futóbotmokon, homokhalmokon Kaboll, Sajkásszerztván s a római sánczokon, Madaras, Jánosthalma, Terézhalma, Vármegyehatár, Halas.”

A fátylvirágoknak több népi elnevezése ismert. A Csapody Vera és Priszter Szaniszló által összeállított *Magyar népi névnevet szótára* (Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1966.) a dercefél és rezgőké elnevezéseket említi. A Hoffmann-Wagner féle *Magyarországi virágos növényei* (Természettudományi Társulat kiadása, Budapest, 1907.) című könyv a mezei fátylvirágra a gyepi dercefél vagy gipszfű nevet használja. A fátylvirágok latin nevéből a *Gypsophila* görög szó, gipsztalajt kedvelőt jelent: valószínűleg innen származik a gipszfű elnevezése. Jávoroka Sándor és Csapody Vera *A magyar flóra képekben* (1934) című alapműveben is a dercefél elnevezés szerepel, kivéve a *Gypsophila paniculata*-t, amelyet egyszerűen fa-

A növény virágzata

virágként említi a könyv. Baján a fátylvirágot bolhavirágnak is mondják.

A *Gypsophila* nemzetség számos faja kerti dísznövényként is ismert, amelyek azonban ártalmatlanul elvadulhatnak.

A felsorolt fajok közül a homoki fátylvirág védett, természetvédelmi értéke tizenként 5000 forint.

Dr. Nebojszki László – Schmidt Antal

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bálint Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Katalin, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

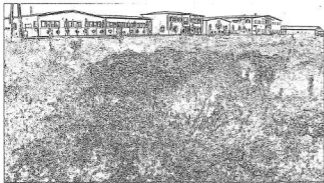
Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi tere u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány szilveszteri barátja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033-20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM GRZUNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

A homoki fátylvirág a Keleti körút mellett